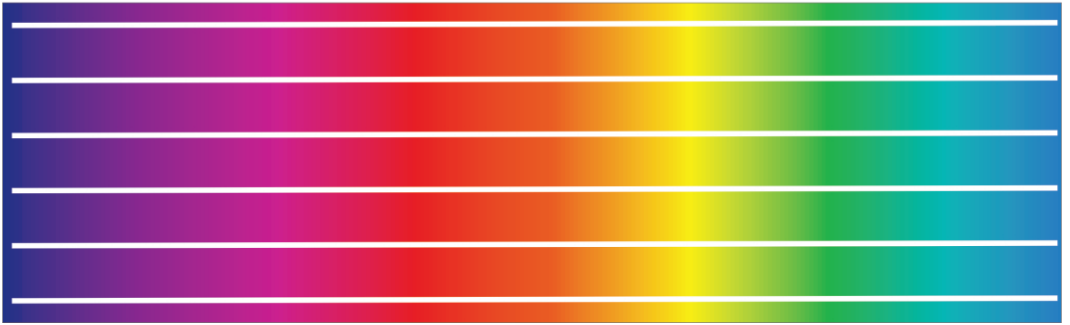

Eşref ADALI

Azerbaycan

Azerbaycan

Azerbaycan'a ilk gidişim 1990 yılında, SSCB döneminde idi. O yıl 20 Ocak ayında bağımsızlık isteyen Azerbaycan Türklerini SSCB askerleri Azatlık meydanında öldürmüşlerdi. 1990 Temmuz ayında, Türk Tarihi Araştırma Vakfının düzenlediği bir gezi programına katılarak Bakü'yü görme şansım oldu.

Akademik toplantılar nedeniyle 2010, 2013, 2016 yıllarında Azerbaycan' tekrar girme olanağım oldu. 2010 yılındaki gidişim Bakü ile sınırlı olmasına karşın 2013 ve özellikle 2016'da neredeyse tüm ülkeyi gezme ve görme olanağım oldu. Bu gezilerde çekmiş olduğum fotoğraflar adali.net web sayfamda görülebilir.

Bu kitapta, Azerbaycan'da gezip gördüğüm yerler ile ilgili bilgileri okuyabileceksiniz. Gördüğüm her yer ile ilgili bazı fotoğrafları kitap içinde görebilirsiniz Ancak, ayrıca ilgilendiğiniz yerler ile ilgili çektiğim çok sayıdaki fotoğrafları görmek üzere web sayfamda daldanabileceksiniz. Bunun için daldanma bağlantılarını tıklamanız yeterlidir. Kitapta yer alan bilgiler açık kaynaklardan (Genel ağda ve başka ortamlarda bulunan kaynaklardan derlenmiş ve kişisel izlenimler eklenmiştir.

Azerbaycan'da görülen yerler şunlardır:

- Bakü
- Gence
- Göygöl
- Kebele
- Kiş
- Mingeçevir
- Quba
- Şeki

4 - Azerbaycan

Azerbaycan'da gezip gördüğüm yerler haritada gösterilmiştir:

Azerbaycan'da Görülen yerler

Azerbaycan'ın Tarihi

Bir Kafkasya ülkesi olan Azerbaycan'ın doğusunda Hazar Denizi, kuzeyde Rusya'nın Dağıstan bölgesi, kuzeybatıda Gürcistan, güneybatıda Ermenistan ve Türkiye ve güneyde İran bulunmaktadır.

XI. yüzyılın başlarında bölge, o zamanlar bir Türkmen etnik adını benimseyen Orta Asya'dan gelen Oğuz Türklerinin dalgaları tarafından yavaş yavaş işgal ediliyordu. Bu Türk hanedanlarının ilki 1067 yılında Azerbaycan'ı işgal eden Selçuklu İmparatorluğu'dur.

Bölge hanedanlarından biri olan Şirvanşahlar, Timurlu Devleti çatısı altında bir devlet haline geldikten sonra Altın Orda Devleti'ne karşı savaşta Timurlular'a yardım etmişlerdir. Timur'un ölümünden sonra bölgede iki bağımsız ve rakip Türk devleti ortaya çıktı:

Karakoyunlu ve Akkoyunlular Azerbaycan Türkçesinde konuşan Türk boylarının bir konfedere devletiydi. Şirvanşahlar ise bu sürede yeniden bağımsız hale gelerek yerel yönetimlerini güçlendirdiler.

Safevi hükümdarlarının ana dili Azerbaycan Türkçesi idi, devletin yıkılışına kadar Safevi sarayında konuşuldu. Devletin feodal beyleri Azerice konuşan Kızılbaş aşiretlerinden oluşuyordu. ve devlet yönetiminde üstünlük onlardaydı. Benzer şekilde Safevilerin devlet ordusunu oluşturdular.

Safeviler'den sonra bölge Afşar Hanedanı tarafından yönetildi. Nadir Şah'ın (1688-1747) ölümünden sonra, onun eski tebaasının çoğu istikrarsızlıktan çıkar sağladı. Azerbaycan'da çeşitli yarı bağımsız biçimlerine sahip çok sayıda kendi kendini yöneten hanlıklar ortaya çıktı. Hanlıklar, Orta Asya ve Batı arasındaki uluslararası ticaret yolları aracılığıyla kendi işlerini kontrol ediyorlardı.

1813 ve 1828 yıllarındaki Rus-İran Savaşları sonrasında, Rus İmparatorluğu'nun baskısıyla İran güçleri tüm Kafkas topraklarını terk etmek zorunda kaldı ve 1813 yılındaki Gülistan ve 1828 yılındaki Türkmençay anlaşmaları ile Çarlık Rusyası ve İran arasındaki sınır kesinleşmiş oldu. Aras Nehri'nin kuzeyindeki bölge, aralarında çağdaş Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprakları da dahil olmak üzere, XIX. yüzyılda Rusya tarafından işgal edilene kadar İran egemenliğindeydi. Türkmençay Antlaşması sonucunda İran, Erivan Hanlığı, Nahçıvan Hanlığı ve Talış Hanlığı'ndan geri kalan topraklar ve günümüz Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının İran hakimiyetinde kalan son toprak parçaları üzerindeki Rus egemenliğini tanıdı.

Kafkasya'da 80 yıldan uzun süren Rus İmparatorluğu egemenliğinden sonra, 1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kuruldu. Önde gelen Müsavat Partisinin siyasi nedenlerle kabul ettiği "Azerbaycan" adı, 1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasından önce, yalnızca çağdaş kuzeybatı İran'a bitişik bölgeyi tanımlamak için kullanılırdı. Devlet 1920'de Sovyet kuvvetleri tarafından işgal edildi ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar Sovyet egemenliği altında kaldı ve bu tarihten sonra modern Cumhuriyet kuruldu.

Azerbaycan öncesi tarih

Kafkas Albanlarının Azerbaycan'ın en eski sakinleri olduğuna inanılmaktadır. Erken yerleşimciler MÖ IX. yüz yılda İskitleri içermektedir. Güney Kafkasya M.Ö. 550 civarında Ahamenişler tarafından ele geçirildi. Bu dönemde Azerbaycan'da Zerdüştlük yayıldı. Ahamenişler MÖ 330'da Büyük İskender tarafından mağlup edildi. MÖ 247'de Pers topraklarında Seleukosların yıkılışının ardından, Ermenistan Krallığı MÖ 190 ile MS 428 arasında modern Azerbaycan topraklarının büyük bölümü üzerinde kontrol sahibi oldu.

6 - Azerbaycan

Arşak Hanedanı, Part kökenli bir hanedan olup MS 12 ila 428 yılları arasında Ermenistan Krallığını yönetmiştir. Bölgede Kafkas Albanyasının tamamı, Seleukosların yıkışının ardından sonraki yüzyıllarda Part hakimiyeti altına girdi. Albanlar, MÖ 1. yüzyılda bir krallık kurdular ve Partlar'ın Sasaniler tarafından ortadan kaldırılmasına kadar Kafkas Albanyasını vasal devlet olarak büyük ölçüde bağımsız idare ettiler.[55][56][57] Kafkas Albanya hükümdarı Kral Urnayr, Hristiyanlığı MS 4. yüzyılda devlet dini olarak resmen kabul etti ve Albanya 8. yüzyıla kadar bir Hristiyan devlet olarak kaldı.[58][59] Sasaniler'e tamamen bağlı olmasına rağmen, Kafkas Albanyası monarşisini korudu.[60] Sasani kontrolü, MS 642'de Müslüman Araplar tarafından yenilmeleriyle sona erdi,[61] tüm Azerbaycan da dahil olmak üzere imparatorluk, Müslümanların İran'ı fethi yoluyla sona erdi.

Avrasya ve Orta Asya yerleşimcilerin art arda göç etmesi ve bu bölgeye yerleşmesi, Sasani-Pers İmparatorluğu döneminden 20. yüzyılda Azerbaycan Türklerinin ortaya çıkmasına kadar eski zamanlardan beri Kafkasya tarihini belirleyici bir model olmaya devam etmiştir. Azerbaycan'a gidip gelen İran göçebeleri arasında İskitler, Alanlar ve Kimmerler de bulunmaktadır. Hazarlar ve Hunlar gibi göçebeler Hun ve Hazar döneminde bölgeye saldırılar düzenlediler. Derbend'in duvarları ve tahkimatı, Sasani döneminde Kuzey Kafkasya Geçidi'nin arkasından gelen göçebeleri engellemek için inşa edildi. Ancak, bu göçebeler bölgede kalıcı yerleşim yapmadılar.

İçindekiler

Azerbaycan	3
Azerbaycan'ın Tarihi	4
Azerbaycan öncesi tarih	5
Bakü	1
Bakü Hakkında Bilgiler	2
Nobel ailesi ve Bakü ilişkisi	3
Nobel Ödülü ve Azerbaycan	4
Azatlık Meydanı	5
Nizami (Bakü Edebiyat Müzesi)	6
İçerişehir (Eski Bakü)	7
Sirvanşahlar Sarayı	12
Kız Kulesi	13
Cuma Camisi	15
Kervansaray	16
Şehitlik	17
Devlet Mezarlığı	18
Bibi-Heybat Camisi	19
Murtaza Muhtar Camisi	20
Ateşgah	20
Yanar Dağ	22
Sokaklar	23
Kuba (Quba)	25
Kuba Soykırımı Anıtı	26
Kuba	29
Nuri Paşa (Kılıgıl)	30
Kuba Cuma Camisi	30
Yahudi Kasabası (Kırmızı Kasaba)	31
Kuba Korusu	32
Gence	33
Gence	34
Gence kalesi	38
Nizami-i Gencevi	39
Şah Abbas Camisi	41
GöyGöl	45
Mingeçevir	47
Şeki	49
Şeki	50

IV - İçindekiler

Han Sarayı	55
Yukarı Kervansaray	59
Tarih ve Yerel Kültür Müzesi	60
Şeki Cuma Camisi	61
Ömer Efendi Mescidi	62
Halk ve Uygulamalı Sanatlar Müzesi	63
Gelesin Gresin (Gellersen Grersen)	63
Kiş	65
Kebele	69
Kebele Yeni Cami	71

1

Bakü

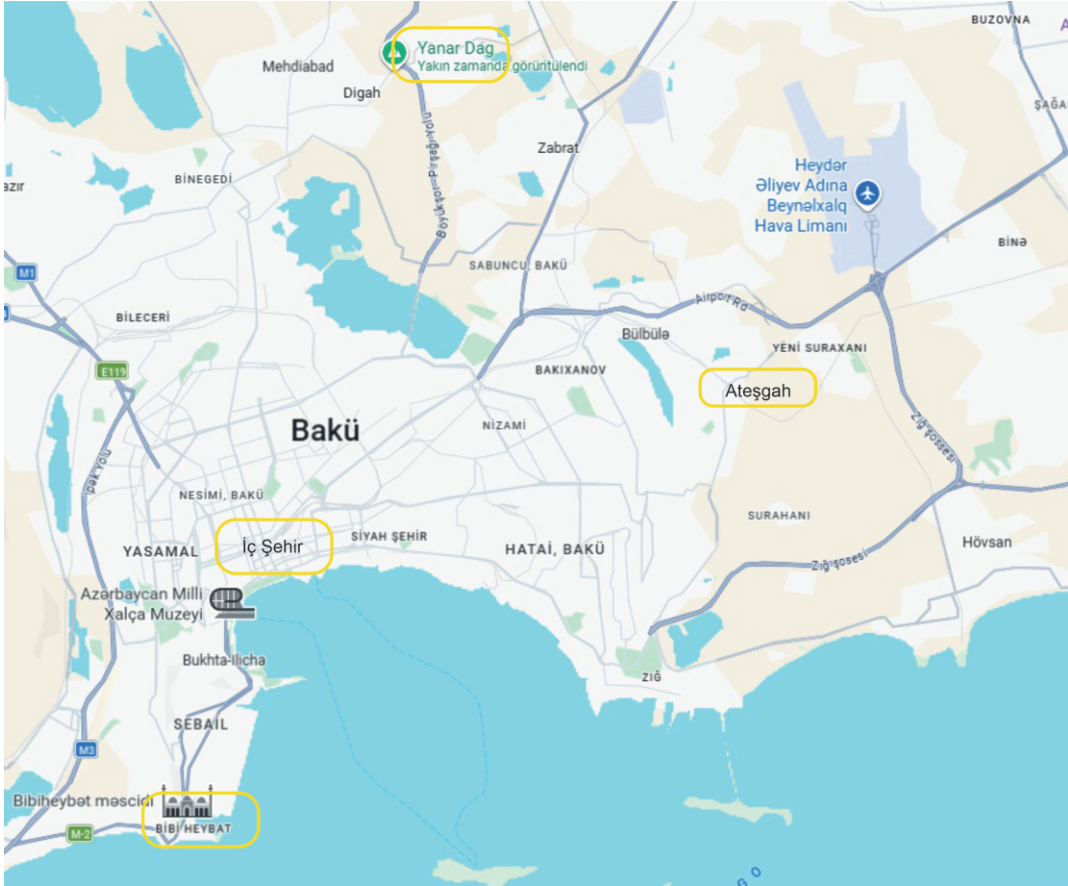
Bakü'ye ilk gidişim 1990 Temmuzunda oldu. Türk Tarihi Araştırma Vakfının düzenlediği, 164 kişinin katıldığı gezi programına katılarak Bakü'yü görebildim. 1990'da Azerbaycan hâlâ SSCB 'nin parçasıydı. Gezi grubunda esnaf, politikacı, bilim insanı ve gazeteci gibi çok farklı kişiler vardır. Ben amcaoğlu Sacit Adalı ile birlikte hareket ettik

Bu ilk gezim sırasında Azatlık meydanının güney tarafında bulunan büyük bir otelde konakladık. Odamız azatlık meydanına bakıyordu. 1989 yılındaki gezi sırasında yaşadığım ilginç olaylar şunlardır:

- Elçibey ile tanışma
- Sokaktaki insanların sıcaklığı
- Dükkanlardaki rafların bomboş olması
- Halı satın alma
- Pazarda tanıştığımız bir ailenin bizi evlerine davet etmesi

2 - Bakü

Bakü'de gördüğüm yerler harita üzerinde belirtilmiştir:

Bakü kenti

Bakü Hakkında Bilgiler

Bakü'nün tarihi, M.Ö. I. bin yıla kadar uzanan arkeolojik bulgularla Kafkasya'nın en eski yerleşimlerinden biridir. Orta Çağ'da Şirvanşahlar devletinin başkenti olan şehir, petrol zenginliğiyle XIX. yüzyılda küresel öneme kavuşmuş; 1918'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, 1991'den itibaren ise bağımsız Azerbaycan'ın başkenti olmuştur.

Antik ve Orta Çağ (Şirvanşahlar Dönemi): V-VII. yüzyıllarda Sasani hazinelerinin bulunduğu şehir, VIII. yüzyıldan itibaren Şirvanşahlar yönetiminde gelişti. İçerişehir ve Kız Kalesi (XII. yy) bu dönemin mimari mirasıdır.

XVIII. Yüzyılda Bakü Hanlığı kurulmuş, 1806'da Gülistan Antlaşması ile Rus İmparatorluğu'na geçmiştir.

Sanayi devrimiyle birlikte Bakü, dünyanın en büyük petrol üretim merkezlerinden biri haline gelerek kozmopolit bir yapı kazandı. 1823'te şehirde dünyanın ilk parafin fabrikası kuruldu ve 1846'da Bibi-Heybat'ta dünyanın ilk petrol kuyusu açıldı. Bakü'den Javad Melikov, 1863'te ilk gazyağı fabrikasını kurmuştu. 1870'lere kadar öküz arabası sürücüleri, petrolü taşımak için tulum ve şişeler kullandılar. 1883'te Paris'ten bir Rothschild temsilcisi geldi ve "Hazar-Karadeniz Anonim Şirketi"ni kurdu. Dönemin ünlü Bakü petrol patronları Musa Nagiyev, Murtuza Muhtarov, Şemsi Asadullayev, Seid Mirbabayev ve daha birçoklarını içeriyordu.

Musa Nagiyev ve Şemsi Asadullayev'in sahip olduğu şirketler, Bakü'nün en büyük petrol üreticileriydi. Sırasıyla 1887 ve 1893'te kurulan bu şirketler, yılda 7 ila 12 milyon pood petrol üretiyordu. Şirketlerin petrol sahaları, rafinerileri ve tankerleri vardı. Bir sonraki yüzyılın başlarında Bakü'de yüzden fazla petrol şirketi faaliyet gösteriyordu.

XIX. Yüzyılın ikinci yarısı, iletişim alanındaki ilerlemeleriyle dikkat çekiciydi. 1868'de Tiflis'e ilk telgraf hattı kuruldu ve 1879'da Bakü ile Krasnovodsk arasında denizaltı telgraf hattı açıldı. Aynı yıl, Bakü-Sabunçı-Surakhany hattı da hizmete girdi.

1918'de kurulan ilk cumhuriyetin merkezi olan Bakü, Kafkas İslam Ordusu tarafından kurtarıldı. 1920'de Kızıl Ordu'nun işgaliyle Sovyetler Birliği'ne katıldı. 1991'de bağımsızlığın ilan edilmesiyle modern Azerbaycan'ın başkenti oldu.

Modern Dönem: UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan İçerişehir (Eski Şehir) ile Alev Kuleleri gibi modern yapıların iç içe geçtiği bir metropole dönüştü

Nobel ailesi ve Bakü ilişkisi

Nobel ailesinin iş hayatını kısaca özetlemek gerekirse, babaları Immanuel, ailesi ile birlikte Kırım Savaşı'nda kullanılmak üzere askeri teçhizat üretmek için St Petersburg'a taşınır. Savaş sona erdiğinde aile maddi sorunlarla karşılaşır ve iflas eder. İsveç'e geri dönen Alfred ve babası bir nitrogliserin fabrikası kurar ve kısa süre sonra dinamiti keşfederler. Fakat sonrasında büyük bir trajedi yaşanır; en küçük kardeş Oskar, fabrikada Alfred'in dinamitte kullanmak üzere çalıştığı nitrogliserin ile yaptığı deneydeki ani patlama sonucu yaşamını yitirir.

1873'te Rus hükümeti ücretsiz arazi için bir yarışma düzenledi ve Bakü, Nobel kardeşlerin dikkatini çekti. 1882'de Ludvig Nobel, Finlandiya, İsveç, Norveç ve Almanya'dan teknik personeli Bakü'ye davet etti ve Villa Petrolea adını verdiği bir koloni kurdu. Bu koloni "Kara Şehir"de bulunuyordu.

4 - Bakü

1870'lerin başında Robert Nobel, gazyağı ticareti için geldiği Bakü'de petrolün potansiyelini gördü ve 1879'da "Nobel Kardeşler Petrol Şirketi"ni (Branobel) kurdu. Nobeller, Bakü'de petrol rafineleri, sülfürik asit tesisleri, dökme demir atölyeleri kurdu ve Bakü petrolünü dünyaya taşımak için tanker gemileri ve boru hatları inşa ederek bölgeyi dönüştürdü. Nobel kardeşler, Bakü'de işçileri ve yöneticileri için "Villa Petrolea" adında, günümüzde müze olan (Bakü Nobel Kardeşler Evi) tarihi bir yerleşke inşa ettiler.

[Filarmoni Bahçesi](#)

Diğer kardeşler Robert ve Ludwig 1879'da Bakü merkezli bir petrol şirketi kurar ve kırk beş yıl burada yaşarlar. Bu şirkette Alfred'in de payı bulunmaktadır. Robert'in, Alfred'in servetinin büyük bir kısmını Nobel Vakfı'na bırakmasına karşı çıktığı söylenir. Şirketin petrol üretiminin, bazı kaynaklara göre o dönem dünya petrol üretiminde yaklaşık %10'luk paya ulaştığı ifade edilmektedir. Yalnız bu coğrafyada Nobel ailesi yalnız değildir, yerel petrol üreticileri de varlıklarını sürdürmektedir. Bu tarihlerde dünya petrol üretiminin neredeyse yarısı Azerbaycan'dan gelmekte iken diğer yarısı ABD'den karşılanmaktaydı. Petrolün platformlardan rafinerilere taşınmasını kolaylaştırmak için Nobel kardeşler, aynı zamanda türünün ilk boru hatlarını inşa ederler. 1918'e gelindiğinde, Nobel ailesinin bazı üyeleri, Rusya'daki varlıklarına Bolşevikler el koyduğu için Stockholm'e geri dönerler. Villa Petrolea bölgesinde yer alan şirket merkezi şu anda, Nobel ailesine ait bir müze olarak hizmet veriyor.

Nobel ailesi, petrol taşımacılığında kullandığı gemilerine çeşitli dini ve felsefi kişiliklerin – Zerdüşt, Hz. Muhammed, Buda, Brahma, Sokrates, Spinoza ve Darwin – isimlerini vermiştir.

Nobel Ödülü ve Azerbaycan

Bakü Nobel Miras Vakfı (BNHF) başkanı Togrul Bagirov'a göre Alfred Nobel, 1896'da öldüğünde vasiyetinde ödülü finanse etmek için 265 milyon dolarlık bir bağış bırakmıştır. Bagirov, Nobel Vakfı'nı kurmak için kullanılan fonların yaklaşık %20'sinin (bazı kaynaklar bu oranı %12 olarak vermektedir) Alfred Nobel'in Azerbaycan'daki petrol şirketindeki hisselerinden geldiğini söylemektedir. Bu şirketin Bakü'deki ilk yabancı şirket olduğu da yine tarihsel kaynaklarda vurgulanmakta.

Nobel ailesinin Azerbaycan'daki hayatı ile ilgili bir belgesel film çekildi. Yapımcılığı Bakü Medya Merkezi tarafından üstlenilen film, Nobel Petrol Şirketi'nin destekleriyle yapıldı. Aralık-2018'de gösterime giren 'Miras' filmi Nobel kardeşlerin Azerbaycan'a gelişini ve Bakü'de küçük bir petrol rafinerisinin dünyanın en büyük petrol şirketlerinden birine (Branobel) dönüşmesini konu alıyor. Bu film aynı zamanda Alfred Nobel tarafından kurulan Nobel Ödül Fonu'na Azerbaycan petrolünün nasıl katkıda bulunduğunu (filme göre % 16) anlatmakta. O dönem şirketin daha da büyümesini engelleyen önemli bir rakip de bulunmakta, bu şirket John Rockefeller'ın sahibi olduğu "Standard Oil" şirketi. Bu arada Rockefeller ve Rothschild ailelerinin petrol endüstrisinden Nobel ailesini dışlamak için Bolşevik ihtilalini fonladığına dair de önemli iddialar söz konusudur.

Alfred Nobel, dinamit ve diğer patlayıcıların icadından elde ettiği geliri Branobel petrol şirketine yatırdı. Bu durum, Nobel Ödülleri'nin temelindeki servetin, insanlığa yıkım gücü getiren buluşlardan (patlayıcılar) gelmesi nedeniyle eleştirilmesine yol açtı.

Bakü'de görülecek yerler:

Azatlık Meydanı

Azerbaycan'nın başkenti Bakü merkezinde, Hükümet Binasının önünde yer alır. Meydanın doğusunda hazar denizi bulunur. Azerbaycan'ın bağımsızlık hareketlerinin yapıldığı alan olması nedeniyle önemli sayılır.

Meydanın eski "Lenin Meydanı"dır ve bir Lenin heykeli yer almaktaydı.

20 Ocak 1990 da Azatlık meydanında büyük bir katliam yaşanmıştır. Bu katliama "Kara Ocak" adı verilmiştir. Ermenistan'ın bazı Azerbaycan topraklarını (Karabağ) istemesi karşısında Azerbaycan Türkleri tepki vermiş ve Azatlı Meydanında gösteri başlatmışlardır. Bu tepkilere karşılık olarak Ermenistan'da yaşayan Azerbaycanlılar Ermenistan'dan kovulmuşlardır.

Sovyet ordusu 20 Ocak 1990 gecesi Ermenileri korumak iddiası ile Bakü'ye giderek, içlerinde kadın ve çocukların bulunduğu 147 kişiyi öldürdü. Sovyet ordusu 19 Ocak gecesi ilk olarak Azerbaycan TV'sinin enerji hatları

[Lenin meydanı \(1990\)](#)

6 - Bakü

patlattı ve ardından 26.000 kişilik zırhlı ordu beş koldan Bakü'ye girdi. Sovyet ordusunun girişene karşı gelen silahsız siviller (o akşam 130 sivil öldü) Sovyet askerleri tarafından öldürüldü. Sovyet katliamı Nefçala ve Lenkeran kentlerinde de sürdü ve toplam 147 kişi öldü 744 kişi yaralandı. Bunlara ek olarak yaklaşık 400 kişi tutuklandı.

[Azatlık Meydanı \(2013\)](#)

Sovyet Ordusunun sert müdahalesi Azerbaycan halkında büyük tepkilere neden oldu. Bu bastırmayı protesto eden Azerbaycanlıları cezalandırmaktan

öte, artan milliyetçi akımları ve bağımsızlık girişiminde bulunabilecek tüm Sovyet cumhuriyetlerine bir göz dağı niteliğindedir. Ancak bu taktik geri tepti ve Sovyet yönetimi altındaki Azerbaycan'da, diğer Sovyet Cumhuriyetlerinde de olduğu gibi, milliyetçilik akımını ve bağımsızlık talebini hızlandırarak, Azerbaycan halkında Sovyet yönetiminin topluca reddine neden oldu ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünü hızlandırdı.

20 Ocak, Azerbaycan'da "Ulusal Yas Günü" olarak anılırken, aynı zamanda onur ve bağımsızlık günü olarak kabul edilmektedir

1990 yılı Bakü ziyaretimizde, Sovyet askerlerinin yaptığı katliamın filmlerini, gizli bir ortamda izledik.

1990 yılındaki bu gezi sırasında, ileride Azerbaycan Cumhurbaşkanı (seçimle gelmiş ilk ve tek cumhurbaşkanı) olacak Elçibey (Ebulfez Kadırguluoğlu Aliyev) ile tanışma şansımız oldu. Bizi çok sıcak karşıladı ve sarıldık.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından meydana gelen Lenin heykeli kaldırılmış ve Meydanının adı Azatlık Meydanı olarak değiştirilmiştir.

Nizami (Bakü Edebiyat Müzesi)

Nizami Gencevi Azerbaycan Edebiyatı Müzesi XII. yüzyıl şairi Nizami Gencevi'nin 800'üncü doğum yıldönümü nedeniyle 1939 yılında kurulmuş ve 1945'te ziyarete açılan bir edebiyat müzesidir. Müzenin 30 ana ve 10 ek salonunda yazarların 3 binden fazla el yazması, ender kitapları, resimleri, portreleri, yontuları, minyatürleri, hatıraları ve diğer eserler sergilenmektedir. En önemli eser ise Nizami'nin 1413 yılında yazdığı İskendernâme'dir.

Müze binası 1850'de tek katlı bir kervansaray olarak inşa edilmişti. 1860'larda Meşedi Gasım Bey Hacıbababeyov'un projesi esasında ikinci katı; daha sonra Alexander Nikitin tarafından üçüncü katı inşa edildi ve 1915-1920'de Metropol Otel olarak kullanıldı. 1918'de kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti hükûmeti bu binada toplandı. Ancak cumhuriyet kısa ömürlü oldu ve kısa süre sonra ülke Sovyetler Birliği topraklarına katılınca bina, 1920-1930 arasında sendika binası olarak kullanıldı.

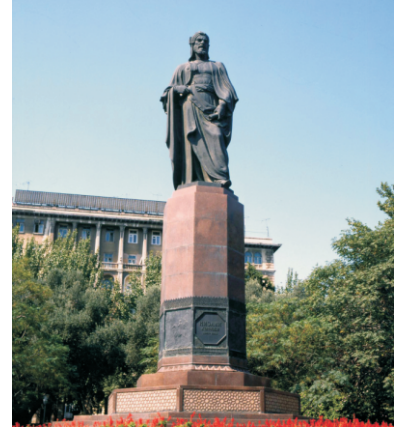

[Nizami \(Bakü Edebiyat Müzesi\)](#)

1939'da müzeye dönüştürülmesine kararı verildi ve dördüncü kat eklendi.

Müze binasının dış yüzeyine Azerbaycan edebiyatının altı seçkin temsilcisinin heykelleri ve çinilerin üzerine kaydedilmiş isimleri yerleştirildi: Fuzuli, Molla Penah Vâkıf, Mirza Fetali Ahundov, Hurşud Banu Natevan, Celil Mehmedkuluzade ve Cafer Cabbarlı.

Edebiyat müzesinin karşısında bir park yer almaktadır. Bu park içinde Nizami Gencevi'nin heykeli bulunmaktadır.

[Nizami Gencevi \(1990\)](#)

İçerişehir (Eski Bakü)

Azerbaycan'ın başkenti Bakü'nün tarihî çekirdeği olarak bilinir ve İçerişehir olarak adlandırılır. İçerişehir, iyi korunmuş kale duvarları ile çevrilidir. 221.000 m² alana sahip olan İçerişehir koruma alanında 1300'den fazla aile yaşamaktadır.

Koruma alanı daha Tunç Çağından başlayarak yerleşilmiştir. Arkeolojik araştırmalar sonucuna göre VIII-IX yüzyıllarda İçerişehir'de yerleşim artarken beraberinde zanaatkarlık ve ticaret gelişmiştir. XV. yüzyılda Şirvanşahların ikametgâhlarını Şamahı'dan Bakü'ye taşımamasından sonra İçerişehirin hayatında "kristalleşme" dönemi başlamıştır. 1748-1806 yılları arasında Bakü ve onun merkezi olan İçerişehir Bakü Hanlığının başkenti olmuştur. 1806 yıllarında Bakü'nün Ruslar tarafından işgali ve petrol üretiminde artış yaşanmasından

8 - Bakü

sonra (XIX yüzyılın sonları XX yüzyılın başları) şehrin gelişim ve genişleme süreci başlayarak insanlar İçerişehir'i çevreleyen duvarlarının dışına da yoğun olarak yerleşmeye başlamıştır.

İçerişehir'de bulunan ünlü mimari eserler Kız Kulesi ve Şirvanşahlar Sarayı, Azerbaycan mimarisinin önemeli yapıları olarak kabul edilir. Bunlardan başka koruma alanında onlarca mimari eser, camiler, kervansaraylar, hamamlar, konutlar, müze, elçilik, otel, ticaret objeleri, kafe ve restoranlar yer almaktadır.

[İçerişehir Kalesi \(2013\)](#)

İçşehir tarih koruma alanı, Bakü şehrinin Sebail bölgesi sınırlarında, Hazar Denizi kıyısındaki küçük bir tepenin üzerinde yer almaktadır. Koruma alanı, yüksekliği 8–10 metre, genişliği 3,5 metre olan kale duvarları ile çevrilmiştir. İçerişehirin güneydoğusundan İstiklaliyyat Caddesi, kuzeybatısından ise Neftçiler (neft : petrol) Bulvarı geçmektedir

Bakü, kale duvarları ve hendeklerle çevrili olan kadim tarihi merkez etrafında oluşmuş şehirlerden biridir. Arkeolojik açıdan incelendiğinden, Bakü'nün yerleşim yeri ve şehir olarak oluşma tarihi kesin olarak bilinmemektedir. İnsanların bu bölgeye doğal petrol ve tuz kaynakları ile deniz kıyısında elverişli bir konumda bulunması nedeniyle çekildiği düşünülmektedir. Arkeolojik kazılar sırasında Şirvanşahlar Sarayı'nın avlusunda bulunan M.Ö. III-I yüzyıllara ait küp, M.Ö. IV-I yüzyıllara ait seramik parçaları, Muhammed Camisi bölgesinde yapılan arkeolojik kazılar sırasında bulunan demir ok uçları, Demir Çağı'na ait kil kadın figürü ve antik döneme ait sütun altlıkları, İçerişehir'in şehir olarak oluşumunu en geç antik döneme denk getirmektedir. M.S. I. yüzyılda Bakü, küçük bir liman şehri olarak varlığını sürdürmekteydi.

Sasani Hanedanı döneminde merkezi Bakü şehri olan Abşeron bölgesi, Şirvan vilayetinin bir parçası olarak imparatorluğun özel bir vilayetini oluşturmaktaydı. Bölgenin Araplar tarafından işgal edilmesinden sonra, Bakü'nün de dahil olduğu, Şamahı, Derbent ve diğer şehirlerin yer aldığı Şirvan vilayetinin yöneticileri Şirvanşahlar olarak adlandırılmaya başlandı. El-Balazuri, El-Mesudi ve birkaç diğer Arap tarihçi, Hüsrev Anuşirvan döneminde bölge yöneticilerinin çağrılarak onlara unvanlar verildiğini ve bu unvanı alan yöneticiler arasında Şirvanşah olarak adlandırılan Şirvan yöneticilerinin de olduğunu bildirmektedirler.

Bakü'nün VII-X yüzyıllar arası tarihi hakkında sadece kısa bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilere göre şehir kuzeyden Türklerin ve Rusların saldırılarına maruz kalmıştır. 914 yılında Bakü Limanına Rusların saldırısı gerçekleşmiştir. Masudi'nin verdiği bilgiye göre Ruslar, Şirvanşahlar bölgesinde petrol açısından zengin olan Bakü'ye gelmişlerdir. Hazar'da askeri donanmaya sahip olmayan Şirvanşah Ali bin Heysem, ticari ve yük taşıma gemilerinde askerleri mücadeleye göndermek zorunda kalmıştır. Masudi'nin bilgisine göre, Rusların bu saldırısı sonucu binlerce Müslüman öldürülmüş ve denizde boğulmuştur. Bakü ve Absheron kıyılarına yapılan akınlar, sonraki dönemlerde de birkaç kez tekrarlanmıştır.

[İçerişehir - Vakıf Mustafazade Evi Müzesi \(2013\)](#)

X. yüzyılda El-Mukaddesi, Bakü'yü "Bölgenin tek limanı" olarak tanımlasa da, bilinir ki, VIII-IX yüzyıllarda Bakü ünlü bir deniz limanı değildi ve ülkenin büyük ticaret merkezleri arasında bu şehrin adı geçmemiştir. Bakü'nün diğer şehirlerle ticaret ilişkileri hakkında arkeolojik araştırmalar sırasında şehir alanında bulunan Sasani (V-VII yüzyıllar), Abbasi ve Şirvanşah dönemlerine ait çok sayıda sikke bilgi verir. X. yüzyılın sonlarında yaşayan yazarlar, şehri ünlü bir liman olarak kaydederler. Çok yüksek olmayan bir tepe üzerinde bulunan şehir, kale duvarları ile çevriliydi. Şirvanşahlar Sarayı'nın güneydoğu cephesinde bulunan Orta Çağ katmanı, VIII. yüzyıla aittir. İçerişehir'in çeşitli bölgelerinde bulunan küp mezarlıklar, bölgenin VII. yüzyıldan önce de bir yerleşim yeri olduğunu gösterir. Ancak şehrin erken dönemlerine ait mimari eserler günümüze ulaşmamıştır.

X-XI. yüzyıllarda Arap Halifeliği'nin yavaş yavaş zayıflaması ve parçalanmasıyla, imparatorluğa tabi olan bölgeler, o cümleden Şirvan yöneticileri, ülkelerini bağımsız yönetmeye başladılar. O dönemde zengin şehirler olan Şamahı ve Bakü, sık sık komşu halkların saldırılarına maruz kalıyorlardı. 1030 yılında Bakü'de, şehre kuzeyden saldıran Ruslar ve Şirvanşah I. Manuçehr ibn Yezid'in orduları arasında bir çatışma olmuştu. Şirvanşah'ın ordusunu yenen Ruslar, Aras Nehri boyunca ilerleyerek Arran'ın en zengin şehirlerinden biri olan Beylagan'ı ele geçirdiler. Bir yıl sonra Ruslar tekrar Bakü yoluyla Şirvan'a girdiler, ancak Şeddadi hanedanından Arran yöneticisi Musa ibn Fazıl, Rus ordusuyla savaşarak onları Azerbaycan'dan kovdu.

XI. Yüzyılın 40'lı yıllarında, Türk-Oğuzların Kafkasya'ya yürüyüşlerini dikkate alan Şirvanşahlar, şehirlerin korunmasını sağlamak için savunma sistemini geliştirmeye

10 - Bakü

başladılar. Tam da o dönemde kaynaklar, Oğuzların ilk saldırıları hakkında bilgi vermektedir. XI. yüzyılda güçlü bir imparatorluk kuran Oğuzlar, Selçuklular, Ön Asya ülkelerini tehdit etmeye başladılar. 1066 yılında Kara Tekin'in önderliğindeki Oğuzlar, Şirvan ve Bakü'ye saldırdılar. Kara Tekin'den sonra, Şirvan'a Kaymas ve Alp Arslan gibi komutanların önderliğinde Oğuzlar birkaç kez daha saldırdılar. Ancak Şirvanşahlar o dönemde bağımsızlıklarını koruyabildiler. Sadece Iraki-Acem ve Iraki-Arab yöneticisi Sau-Tegin'in iktidara gelmesinden sonra, Şirvanşah Fariburz, Selçuklulardan vasal bağımlılığını kabul etmek zorunda kaldı.

XII. yüzyılın ikinci yarısında Atabey Şemseddin Eldeniz, Bakü dahil olmak üzere tüm Şirvan'ı fethetti. XII. yüzyılın sonlarında Şirvanşahlar bağımsız olsalar da fiilen Eldenizlerin etkisi altına girdiler. 1191 yılında meydana gelen güçlü bir deprem sonucu Şamahı şehrinin yıkılmasından sonra, Şirvanşah I. Axsitan, ikametgâhını Bakü'ye taşıdı. Şirvanşahların hakimiyeti döneminde Bakü'de birçok inşaat çalışması gerçekleştirildi ve şehir geliştirildi. XII. yüzyılda kale duvarları inşa edildi ve şehrin savunma sistemi güçlendirildi. Şehrin savunma sistemine dahil olan yapılardan biri de Kız Kalesi idi. Bilinir ki, Selçuklularla mücadele döneminde Şirvanşahlar, Gürcistan kralları ile ittifak kurmuşlardı. Gürcü kaynaklarına göre, 1222 yılında nikâh törenine katılmak için Büyük Tamar'ın oğlu Gürcü çarı IV. Georgi Laşa Bakü'ye gelmişti. Şirvan'ın en zengin şehirlerinden biri ve Hazar Denizi'ndeki en önemli liman şehri olarak Bakü'nün önemi o dönemden itibaren artmaya başladı. Şirvanşah Axsitan ibn Manuçehr'e ithaf ettiği kasidesinde Bakü'den bahseden Hakanî Şirvani, şehri ele geçirilemez bir kale olarak tanımlar ve onu Horasan'ın güçlü kale duvarları ile çevrili Bastam şehri ile karşılaştırır.

[Çerişehir pazar yeri \(2013\)](#)

1220 yılında Serab ve Beylagan'ı işgal eden Moğollar, Şamahı'yı yağmalayarak Derbent geçidi aracılığıyla Azerbaycan'dan ayrıldılar. 1231'de Moğolların ikinci yürüyüşü gerçekleşti ve bu yürüyüşten sonra Gence, Berde, Beylagan, Şabran gibi büyük şehirler uzun süre eski güçlerine kavuşamadılar. XV. yüzyıl Azerbaycan coğrafyacısı Bakuvi, Moğolların uzun süre güçlü bir şekilde savunulan Bakü'yü ele geçiremediklerini ve şehir halkının direnişiyle karşılaştıklarını bildirir. Ancak tüm ülkenin işgalinden sonra Bakü teslim olmak zorunda kalır.

1258 yılında Cengiz Han'ın torunu Hülagü Han, Bağdat'ı işgal ederek Abbasiler Halifeliğine son verir ve Hülagüler hanedanını kurar. Cuci Hanedanı'nın Güney Kafkasya'daki hakimiyetini tanımayan İlhanlılar, bu bölgeleri fetheder ve bu dönemde İlhanlılar ile Cuci Hanedanı'nın hüküm sürdüğü Altın Orda Devleti arasında yaklaşık yüz yıl süren savaşlar başlar. O yıllarda iki devlet arasındaki sınırlar bazen Derbent'ten, bazen Bakü yakınlarından geçmiştir. Şirvanşahlar, o dönemde ülkeyi Moğolların vasalı olarak yönetmiş ve İlhanlıların yürüyüşlerine katılmışlardır. İlhanlıların hakimiyeti döneminde Bakü, Moğol hükümdarlarının kışlak yeri olmuştur. 1297'de kışlamak amacıyla Gazan Han şehre gelmiştir.

[İçerişehir- Öküzlü Çeşme \(2010\)](#)

XIV. yüzyılın başlarında Moğol Hanedanlarının çöküşünden sonra Şirvanşahlar, İlhanlıların topraklarını ele geçirmeye çalışan Çobaniler ve Celairilerle mücadele etmişlerdir. Şehrin onların eline geçtiğini, Bakü'de bulunan ve 1360 yılına ait Sultan Şeyh Üveys adına kesilmiş sikke kanıtlar. XIV. yüzyılın sonlarında Toktamış ve Emir Timur adına kesilmiş sikkeler, Şirvan'ın da onların yürüyüşlerine maruz kaldığını gösterir. Şirvanşah I. İbrahim, Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid'e karşı savaşta Emir Timur'un yanında yer almış, 1400 yılında Timur'un Suriye seferi sırasında ona eşlik etmiş ve Halep'e girmiştir. Emir Timur'un ölümünden sonra Şirvan yeniden bağımsızlığını kazanır. Bütün ülkenin Kara Yusuf'un hakimiyeti altında birleşmesi sırasında, Şirvanşah Kara Koyunluların vasal bağımlılığını kabul eder, ancak I. İbrahim, fiilen Şeki'den Derbent'e kadar geniş Şirvan topraklarını bağımsız olarak yönetir.

XV. yüzyılın başından XVI. yüzyılın başlarına kadar ülke, yabancı güçlerin yürüyüşlerinden kurtulmuş ve yüz yıl boyunca Şirvan, tam bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür. 1465'ten itibaren ülkeyi yöneten I. Halilullah, Kara Koyunlularla mücadele eden Timurileri desteklemiştir. Halilullah, Şahruck ile Karabağ'da buluştuğunda, Şahruck onunla akraba olmak istediğini belirtmiş ve Timur'un torunu ile Halilullah'ı evlendirmiştir. I. Halilullah, Şirvan şehirlerinde, özellikle o dönemde başkent olan Bakü'de büyük imar ve inşaat işleri yapmıştır. Onun yönetimi döneminde Şirvanşahlar saray kompleksinin, birkaç kervansaray ve köprünün inşasına başlanmıştır.

1990 yılında İçerişehir'de yaşadığım iki olayı unutamam:

Azerbaycan kehribarı ile ünlü olduğu için kehribar işi bir hediye almak üzere İçerişehir'de

12 - Bakü

bakınırken karşıdan iki adam geliyordu. Birinin elinde kehribar bir tesbih vardı. Adamla selamlaştık ve böyle bir tespihi nereden satın alabileceğimi sordum. Adam, elindeki tesbihi bana verdi, "al senin olsun dedi".

İçeri şehirde 1990 yılında halı dokuma işlikleri ve dükkanları vardı. Daha sonraki yıllarda bunları göremedim. İçerişehir'de dolaşırken bizi gezi grubundan bazı kişilerin halı almakla meşgul olduğunu gördük ve yanlarına vardık. İspartalı olmam nedeniyle biraz anladığım konuda yardımcı olmaya başladım. Arkadaşlar için epey halı seçtim. Dükkan sahibi benim bu yardımım üzerine bana özel halı getirdi. Biri deve tüyünden dokunmuş duvar halısı diğeri hiç boyanmamış yünden dokunmuş seccade idi. Çok uygun fiyatla (tanesi 250 ABD Doları) bu iki halıyı satın aldım. Halıları aldım ancak içime bir kurt düştü; bu halıların Azerbaycan dışına çıkışına engel olabilirler diye. Aklıma gelen başıma geldi: İstanbul dönüşünde, bizim arkadaşların satın aldıkları tüm halılara el koydular. Ben halıyı çantamın içine havlu gibi yerleştirdiğimden gümrükçülerin dikkati çekmedim.

İçerişehir, UNESCO'nun Dünya Miras'ı listesinde

Sirvanşahlar Sarayı

Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de İçerişehir içinde bulunan Şirvanşahlar Sarayı, XV.yüzyılda dönemin şahı Şirvanşah tarafından yaptırılmıştır. Şirvanşahlar Sarayı pek çok bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin her birinin farklı zamanlarda inşa edildiği tahmin edilmektedir.

- Birinci kat ise saray ihtiyaçlarının karşılanması için oluşturulmuştur.
- İki kattan oluşan sarayın ikinci katı şah ve ailesinin günlük hayatlarını geçirdikleri bölümdür.
- Saray çevresindeki diğer bölümlerden biri "divanhane"dir. Dönemin resmi törenleri ve toplantılarının yapıldığı, devlet yönetimiyle ilgili kararların alındığı bölümdür.
- Bir başka bölüm, Şirvanşahlar ailesinin çocuklarının eğitim gördükleri, Keykubat Mescididir. Ancak mescit 1918 yılında çıkan bir yangında tamamen yanmıştır.
- Halk arasında Derviş türbesi olarak da bilinen, dönemin büyük

[Şirvanşahlar Sarayı \(2010\)](#)

alimlerinden olup, saray halkının da ilminden faydalandığı Seyyid Yahya Bakuvi hazretlerinin türbesi de yine saray kompleksi içinde yer alan yapılardan birdir.

- Şirvanşahlar Sarayında bulunan diğer bir bölüm, kadınlar ve erkeklere ayrılan iki bölümden oluşan Şah Mescididir
- Saray içinde şah ailesine mahsus hamam bulunmaktadır.
- Bunlara ek olarak Murat Darvazası olarak bilinen kapı kompleksi ve su deposu bulunmaktadır.
- Ayrıca Şirvanşahlar, annesi, eşi ve çocuklarının defnedildiği aile türbesi de bu bölümdedir.

[Şirvanşahlar Sarayı Mescidi \(2010\)](#)

Şirvanşah (aynı zamanda Şirvanşehr veya Şirvan olarak da bilinir) bir zamanlar Azerbaycan sultanlığının başkentiydi. İran'ın Türk bölgesinde, günümüz Azerbaycan'ında bulunan bu saray, birkaç yüzyıl boyunca şehrin merkezindeydi. Artık Azerbaycan'ın başkenti olarak hizmet etmese de Şirvanşah, ülkenin zengin kültürel tarihinin ikonik bir sembolü olmaya devam ediyor.

Şirvanşah'ın sanatsal unsurları birçok farklı kültürü ve etkiyi yansıtıyor. Tasarım, oyma ve kaligrafi gibi İran, Arap, Moğol ve Bizans kültür ve sanatlarından unsurlar içeriyor. Ayrıca, hattat Niyavash, 1220 civarında, bugün hala sarayın bazı bölümlerinde mevcut olan güzel çiçekli hatlar üretmiştir. Bu sanat eseri, saray duvarları içindeki mevcut kültürü etkileyen bu medeniyetlerin her birinin hem sanatını hem de kültürünü tasvir ediyor.

Saray 1964 yılından bu yana müze olarak faaliyet göstermektedir. Saray UNESCO Dünya Mirası listesinde dir.

Kız Kulesi

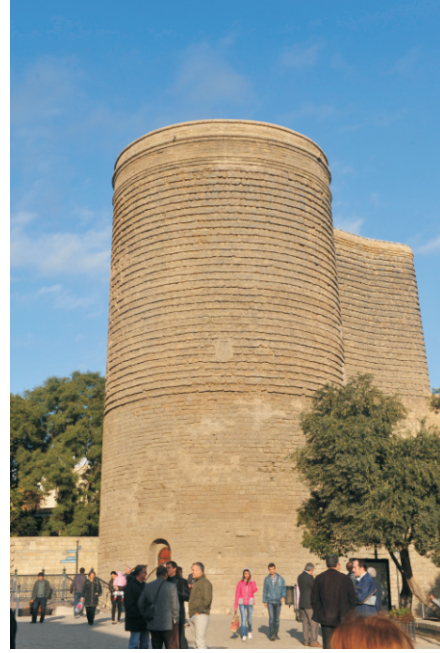
Kız Kulesi eski kale duvarlarının güneydoğu kısmında, sahil parkının yakınında yer alan savunma amaçlı tarihi bir yapıdır. Yüksek kule şeklindeki bu ender yapının yüksekliği 28 m, çapı ise birinci katta 16,5 metredir. Birinci katta duvar kalınlığı 5 metreye kadar ulaşmaktadır. Kalenin iç kısmı 8 kata bölünmüştür. Her kat, yontma taşlarla inşa edilmiş ve kubbe şeklinde bir tavanla kaplanmıştır.

Taştan örülmüş bu tavanların ortasında dairesel delikler bulunmaktadır. Delikler dikey bir çizgi doğrultusundadır. Öyle ki, sekizinci katın tavanının ortasındaki dairesel delikten

14 - Bakü

bakıldığında birinci katın zeminini görmek mümkündür. Kaleye tek giriş yolu batı tarafında, önceki zeminden 2 m yükseklikte ve 1,1 m genişliğinde olan kemerli bir kapı yeridir.

Kulenin adının kökeni ile ilgili çeşitli görüşler olsa da, onlardan en çok kabul göreni kalenin bir kızla ilgili efsaneye (bazı yazarlara göre Bakü hanının kızı) dayanarak Kız Kulesi adlandırılmasıdır. Efsaneye göre kardeşi (bazı kaynaklarda hükümdar babası) tarafından kalede saklanan kız bu azaba dayanamadığı için kendini kalenin üzerinden Hazar Denizi'nin sularına atmıştır. Diğer anlatıma göre ise ilk zamanlarda "Göz Kalesi" olarak adlandırılmış, zamanla bu isim halk deyiminde değişerek "Kız Kulesi" şeklini almıştır. Bu hikayeden de anlaşılacağı gibi, eski dönemlerde kule deniz kıyısındaymış ancak şu an önünden geniş bir yol geçiyor ve Hazar Denizi ile arasında geniş bir park var.

[Kız Kulesi \(2013\)](#)

Kale duvarları üzerindeki bir kitâbede Arapça şu sözler yazılıdır: "Davud'un oğlu Mesud'un kulesi". Bazı araştırmacılar, bu kişinin Kız Kulesi'ni yaptıran feodal yönetici olduğunu düşünmektedir. Ancak bu tür kısa kitâbelerde genellikle mimarların adının yazılı olduğu göz önüne alındığında, "Davud'un oğlu Mesud'un Kız Kulesi'ni inşa eden mimar olduğunu söylemek mümkündür. Kitâbenin yazı tarzı ve hattı, XII. yüzyıl yazısına yakın olduğu için Kız Kulesi'nin bu dönemde inşa edildiği tahmin edilmektedir. Öte yandan, birçok bilim insanına göre Kufi yazılarının X-XII. yüzyıllarda kullanıldığı için Kule'nin (üst kısmı) o dönemlerde inşa edildiği düşünülmektedir. Ancak bazı bilim insanları bu görüşlerin yanlış olduğunu iddia etmektedir.

İşlev açısından Kız Kulesi'nin Ziggurat'ın Abşeron versiyonu, ateşperestlik tapınağı, sessizlik kulesi, gözetleme kulesi, rasathane, pasif savunma yapısı gibi farklı işlevlere sahip olabileceği konusunda çelişkili görüşler öne sürülmüştür.

Bakü, Sasani etkisi altındaydı. Kız Kalesi'nin Sasani İmparatorluğu'nun kuzeydeki "Merzbanlığı"nda, yani Albanya topraklarında inşa ettirdikleri savunma sistemine dahil olduğunu düşünmek mümkündür. Yüzyıllar boyunca çeşitli

Kitabe

savaşlarda zarar gören Kız Kalesi, zamanla restore edilmiş ve Orta Çağ'da Bakü kale duvarlarıyla birlikte şehrin savunmasında görev almıştır. Bu, yapının inşaat yapısındaki değişikliklerle de kanıtlanmaktadır. Kale, öyle bir şekilde inşa edilmiştir ki, şehir düşmanlar tarafından fethedildiğinde, dönemin hükümdarı veya ona yakın kişiler, kale kapılarını kapatarak uzun süre direniş gösterebilirler. Bütün bunlar, savunma amaçlı kalelere özgü olduğundan, herhangi bir tapınak, gözetleme kulesi veya rasathane için böyle savunma önlemlerinin alınması gereksiz olurdu.

Kale 1964 yılından itibaren müze olarak hizmet vermeye başlamış ve 2000 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır.

1990 yılında Kız Kulesini ziyater ettiğimde, yakınında bir plakçı dükkanı gördüm ve içerisine girdim. Raflarındaki plakları izledim. Rus klasik eserleri çoğunlukta idi. Uzun çalarların fiyatı bir Ruble idi. O günlerde bankalar bir ABD Dolarına karşılık bir Ryble veriyordu ancak karaborsada bir ABD dolarına karşılık 17 Ruble veriyorlardı. Plakçıdanolan tüm klasik eserlerin uzun çalarlarından birer tane aldım. Toplam 34 uzun çaları paket ettirdim. İki ABD Doları karşılığı 34 uzunçalari sudan ucuza almış oldum.

Cuma Camisi

Bakü içerişehir'de yer alan bir camidir XII. yüzyılda bir Zerdüş tapınağının yerine inşa edilmiştir. Zerdüş tapınağının izlerine rastlanmaktadır. Caminin üzerinde "Emir Şarafüddin Mahmud'un bu camiye Receb 709 H. (1309) ayında restore ettirdiğini" vurgulayan bir kitabe bulunmaktadır. Caminin kuzey duvarına 1437 yılında sarkıtlarla çevrili bir minare eklenmiştir. Tarihi İçerişehir'de bulunan cami birkaç kez yeniden inşa edildi. Bugünkü Cuma Camisi, Bakü hayırsever tüccar Hacı Şeyhali Ağa Dadaşov'un finansmanı altında 1899 yılında inşa edilmiştir.

Caminin karmaşık tasarımı, birkaç aşamada inşa edildiğini göstermektedir. Ana bölümleri güneyde bir ibadet bölümü ve kuzeyde minarelerinden ibarettir. İbadet bölümü ile minareler arasında küçük avlular bulunmaktadır. Caminin en eski kısmı kare planlı harimdir. Harim Selçuklu dönemine ait

[Cuma Camisi \(1990\)](#)

16 - Bakü

camilerdekine benzemektedir. Dış cephesine göre kubbesi, XII. yüzyılda görülen Marağa-Nahçıvan mimarlık okulu tarzında inşa edilmiştir. Kubbenin üst kısmını örten bezeme motifleri, Şemkir minareleri, Karabağ ve Atabeyler Külliyesi, Marağa Kızıl Gumbet (Kubbe) Türbesi vb. Selçuklu dönemi mimari anıtlarında da görülmektedir.

1437'de caminin kuzey duvarına bir minare minaresi inşa edildimiştir. Minarenin arkeolojik araştırmaları sırasında ortaya çıkarılan kitabesinin üzerine İlhanlıların lideri Muhammed Olcaytu'nun ağıtı kazınmıştır.

Ulu Cami'nin odaları, cami avlusunda XV. yüzyılda eğitim amaçlı olarak inşa edilmiştir. On dokuzuncu yüzyılda A. Zeynalli Caddesi'nin genişletilmesi ve yol yapımı nedeniyle cami hücreleri yıkılmış ve cami medresesi olarak kullanılmak üzere sadece bir tanesi kalmıştır. Ulu Cami, 1899 yılında Bakülü milyoner ve hayırsever Hacı Şeyhali Ağa Dadaşov tarafından eski Ulu Cami'nin kalıntıları üzerinde yaptırılmıştır.

Cami, Sovyet döneminde halı müzesi olarak faaliyet göstermiştir. 1990'larda cami olarak faaliyet göstermek üzere restore edilen Ulu Cami, devlet bütçesinden gelen ödenekle onarıldı.

Caminin orta kısmında yer alan kare planlı, 4 sütunlu harim ve küçük kubbesi, caminin ana bileşenleridir. Binanın mimarisinde Doğu ve Avrupa klasikleri motifleri kullanılmıştır. Portal, Azerbaycan mimarisinin temel ilkelerini sergiler: taş oymalar, ulusal desenler, sanatsal yazıtlar vb.

2008 yılında inşaat uzmanları, mimarlar ve sanatçılar tarafından cami tamamen restore edilmiş, ısıtma ve aydınlatma sistemleri kurulmuştur. Caminin duvarlarına el yapımı süslemeler, Kur'an'dan sureler işlenmiş ve Ehl-i Beyt'in İslam'da kutsal olan beş üyesinin isimleri yazılmıştır.

1990 yılında caniyi cuma namazı sırasında ziyaret ettik. İmam sunni idi ve ön saflar sünnilere, arka saflar şiiilere ayrılmıştı. 2010 yılında gittiğimde caminin şiiiler için ayrıldığını gördüm. Bakü'de camiler sünni ve şii olarak ikiye ayrılmış durumda.

Kervansaray

Han Kervansarayı veya Küçük Kervansaray olarak adlandırılan kervansaray, İçerişehir bölgesinde yer almaktadır. Şirvanşahlar Sarayı ve Bakü Han Sarayı ile birlikte, İçerişehir'in en büyük mimari eserlerinden biri olan Bakü orta çağ ticaret düzeni içinde yer alan en büyük yapıdır. Han Kervansarayının yanı sıra üç küçük kervansaray, dükkan sıraları ve Seyyid Yahya Murtaza Camii'ni de içermektedir.

Han Kervansarayı, Azerbaycan'da günümüze ulaşmış kervansarayların genel özelliklerini taşır. Yapı plan bakımından kare biçimindedir. Kervansarayın iki kapısından biri deniz kıyısına, diğeri ise şehrin ana ticaret caddesine açıldığından kervansarayın iç avlusu bir anlamda şehirden denize geçiş yolu işlevi görmektedir.

[Han Kervansarayı \(2010\)](#)

Bakü surlarının denize bakan kısmının merkezinde yer alan kervansaray, denizden bakıldığında oldukça dikkat çekici bir görünüme sahiptir. Deniz yoluyla getirilen mallar, kervansarayın önünde boşaltılır ve ardından ilgili kervansaraylara taşınırdı. Şehir yönünden bakıldığında ise kervansaray, şehrin planında ticaret ve iş yaşamının merkezi konumundaydı. Kervansarayın tam karşısında büyük Cuma Camisi bulunuyor.

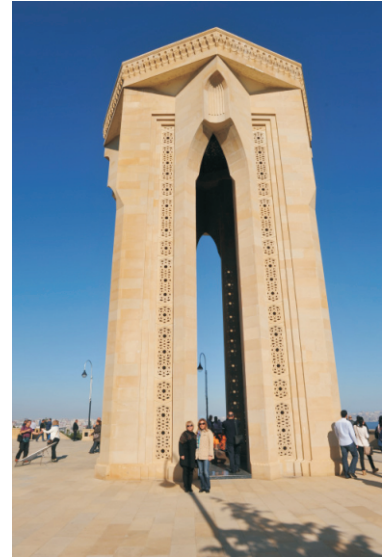
Kervansaray külliyesinde bulunan yapıların inşa tarihleri bilinmemektedir. Ancak tarihsel dönemi belirlemede, yapılar arasındaki en büyük bina olan Han Kervansarayı temel alınır. Eyvanlı oda düzenine sahip kervansaray tipi, XVI. yüzyıl sonu XVII. yüzyıl başları için yapıldığını göstermektedir.

Şehitlik

Bakü Muharebesi'nde ölen Osmanlı askerlerini anmak için Bakü'yü yukarıdan gören tepe üzerine inşa edilmiştir. Bakü Türk Şehitliği ve Anıtı olarak anılır. Şehitlik, 15 Eylül 1999 tarihinde açılmış olup Şehitler Hiyabanı'nda yer almaktadır. Şehitlerin isim levhalarının bulunduğu bir ara sokak, bir cami ve bir anıttan oluşmaktadır.

1918'de Bakü Muharebesi'nde Bolşevik-Ermeni Taşnaklar ile Bakü Sovyeti'ne karşı Azerbaycan güçleriyle birlikte savaşan Kafkas İslam Ordusu'nda 1.130 asker ve subay öldü.

Anıt, Türk mimarlar Hüseyin Bütüner ve Hilmi Güner

[Türk Şehitliği \(2013\)](#)

18 - Bakü

tarafından bir tür sekizgen kesik gibi görünecek şekilde kesik köşeleri oyulmuş, kare kaideli iki katlı piramidal bir kesik duvar şeklinde tasarlandı. Türk ulusal bayrağını andıran dört ana yüzünün her birinde saf beyaz mermerden yıldız ve hilal figürleri bulunan kırmızı granit kaplıdır. Bir tarafta ay ve yıldız figürünün altına bir yazıt oyulmuştur. Anıtın arkasındaki bayrak direklerinde Türk ve Azerbaycan bayrakları dalgalanıyor. Anıta giden sokağın etrafındaki duvarlarda şehitlerin isimleri askeri rütbeleri, memleketleri ve ölüm yerleri ile yan yana gösterilir.

Anıtın yanında Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yaptırılan ve 28 Haziran 1996'da açılan bir cami yer almaktadır.

2001 yılında Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde yaşanan gerilimin ardından cami avlusundaki bir çeşme Bakü valisi tarafından yıkılmıştır. 2016 yılından sonra cami hizmete açılmıştır.

[Türk Camisi \(2013\)](#)

Devlet Mezarlığı

Fahri Hiyabanı Mezarlığı ya da Ulusal Şeref Mezarlığı olarak adlandırılan bu mezarlık devlet büyükleri ve üst düzey önemli isimlerin gömülü olduğu anıtsal mezarlıktır. Açılışı 1948 yılında Bakü şehrinin dış kesiminde oluşturularak yapılmıştır.

Burada defnolunan kişiler Sovyet döneminde üstün başarı göstermiş devlet ve askerî personel; tanınmış Azerbaycanlı edebiyat, sanat, ilim ve bilim adabı kişiler; II. Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği ile yapılan ittifakta ortak Almanlara karşı savaşmış askeri şahsiyetlerdir.

Sovyet hakimiyetinin bittiği zamanlarda Azerbaycan'ın hakimiyetine kavuşmasında katkısı olan devlet büyüklerinin mezarları da burada bulunmakta olup bu kişilerden en önemli ve ünlüleri Ebulfez Elçibey ve Haydar Aliyev'in de mezarları buradadır.

Özel izinle ziyaret ettiğimiz bu mezarlıkta dikkati çeken şey, mezar başlarında mezarda yatanların

[Devlet mezarlığı](#)

heykellerinin bulunmasıydı. Sovyet kültürünün etkisiyle böyle bir uygulamanın olduğunu sanıyorum.

Bibi-Heybat Camisi

Bakü'nün güney girişinde, Hazar Denizi kıyısında (Bakü kent merkezine yaklaşık 7 Km uzaklıkta) yer alan Bibi-Heybat Camisi hem manevi derinliği hem de göz alıcı mimarisiyle Azerbaycan'ın en önemli dini merkezlerinden biridir. İlk cami XIII. yüzyılda Şirvanşah II. Ferruhzad tarafından inşa edilmiştir.

Asıl yapı 1936 yılında Bolşevikler tarafından tamamen yıkılmış, ancak 1990'larda eski planlarına sadık kalınarak görkemli bir şekilde yeniden inşa edilmiştir.

[Bibi-Heybat Camisi \(2016\)](#)

Cami, Hz. Muhammed'in soyundan gelen ve yedinci imam Musa el-Kazım'ın kızı olan Ukeyma Hanım'ın (Bibi-Heybat) türbesini barındırır. Bu nedenle Müslüman dünyası için önemli bir hac ve ziyaret noktasıdır.

Cami, geleneksel Şirvan mimari üslubunun modern bir yorumudur. Üç kubbesi ve iki minaresiyle Bakü körfezinin silüetini süsler. İç mekanı, zümrüt yeşili ağırlıklı çini işlemleri, altın varaklı hat sanatları ve aynalı süslemeleriyle (Aynalı Cami olarak da bilinir) büyüleyicidir.

Cami, Abbasi halifelerinin zulmünden kaçarak Bakü'ye sığınan yedinci Şii İmamı Musa el-Kadım'ın kızının türbesi üzerine inşa edilmiştir.

Türbenin üzerine oyulmuş bir taş yazıtta, Ukeyma Hanum'un kutsal aileye mensup olduğu belirtilmektedir: "Burada, Peygamber Muhammed'in soyundan gelen, altıncı İmam Cafer el-Sadık'ın torunu, yedinci İmam Musa el-Kadım'ın kızı, sekizinci İmam Ali el-Rıza'nın kız kardeşi Ukeyma Hanum gömülmüştür.

Cami duvarındaki Arapça yazıtta, "Mahmud ibn Sa'd'ın eseri" yazmaktadır; bu, Bakü yakınlarındaki Nardaran Kalesi'ni de inşa eden aynı mimardır.

Şii kültürünün bir görüntüsü olarak Bibi-Heybat'ın türbesi cami içindedir ve som gümüş kafes içindedir. Çevresi yeşil ışıklarla aydınlatılmıştır.

Dünyadaki ilk petrol kuyusu 1846'da Bibi-Heybat'ta açıldı.

20 - Bakü

Murtaza Muhtar Camisi

Bakü'deki Murtaza Muhtarov Camisi (aynı zamanda Emircan Camisi olarak da bilinir), Bakü'nün Amirjan (Emircan) kasabasında yer alan tarihi ve mimari öneme sahip bir camidir. Ünlü Bakü mimarı Zivarbey Ahmedbeyov. tarafından tasarlanmıştır.

1901 yılında yerel halk tarafından başlatılmış, ancak maddi yetersizlik nedeniyle durmuştur. Petrol milyoneri Murtaza Muhtarov'un finansal desteğiyle 1908 yılında tamamlanmıştır.

Caminin her biri 47 metre yüksekliğinde iki minaresi bulunmaktadır. Malzeme: Yapı, yerel kireç taşından inşa edilmiştir.

Muhtarov, camiye altın hat işlemeli, 25 kg ağırlığında özel bir Kur'an-ı Kerim hediye etmiştir. Caminin kurucusu Murtaza Muhtarov'un mezarı bu caminin bahçesinde yer almaktadır.

[Murtaza Muhtar Camisi \(2013\)](#)

Sovyet zamanında (1928–1985) halı dokuma atölyesi olarak, daha sonra (1985–1989) Ressam Settar Behlulzade'nin eserlerinin sergilendiği bir sergi salonu olarak kullanılmıştır.

Ateşgah

Ateşgah, dünyadaki 3 Zerdüşt tapınağından biridir. Azerbaycan topraklarında, Abşeron Yarımadası'nda, Bakü kent merkezinden 30 km uzakta, Surahan köyü yakınlarında bulunan, çeşitli dönemlerde Zerdüştler, Hinduistler ve Sihler tarafından ibadetgâh olarak kullanılmış bir ateş tapınağıdır. XVII–XVIII yüzyıllarda doğal gaz çıkışı olan sönmez ateşlerin bulunduğu yerde inşa edilen tapınağın adı "Ateş Evi" veya "Ateş Yeri" anlamına gelmektedir. "Ateşgah" sözcüğü ateş mabedi anlamına gelir. Mabedin en

[Ateşgah \(1990\)](#)

erken yapısı 1713 yılına aittir. Merkezi secdegahı ise 1810 yılında tacir olan Kançanagaran tarafından yaptırılmıştır.

Mimari kompleks, beşgen çıkıntılı ve büyük bir giriş yerine sahip savunma duvarları ile alanın ortasında bulunan dörtgen şeklindeki ateş tapınağından oluşmaktadır. Girişin üzerinde Şirvan-Abşeron mimarlık okuluna özgü konuk odaları, daha sonra balahane inşa edilmiştir.

Yerleşkenin inşa tarihi 1713 yılına dayandırılmaktadır. Tapınak ise daha eski dönemlerden var olmuş ve asıl yapısını koruyarak günümüze ulaşmıştır. Ateş altarı, Azerbaycan topraklarında daha Midya döneminden itibaren yaygın olan antik altar inşa etme geleneğini yansıtmaktadır. Ateş altarının planının geleneksel görünümünde dört köşeden sütunlarla desteklenen, kubbeye örtülmüş ve dört tarafı açık formu da buradan kaynaklanmaktadır.

Tapınak yakınında şu anda taşlarla doldurulmuş derin dörtgen bir kuyu bulunmaktadır. Daha önce bu kuyuda ölen dindarların cesetleri kutsal ateşte yakılırdı. Tapınak alanında yaşamış olan onlarca dindar rahip, toplumdan uzak bir hayat sürerek kutsal ateş yoluyla bedenlerini ve ruhlarını arındırırlardı. Boyunlarına ağırlığı 30 kilograma kadar ulaşan zincirler takar, vücutlarının çeşitli yerleri yanana kadar kalsiyum oksit üzerinde yatarlardı. Tapınak rahipleri hiçbir işle uğraşmaz ve hacıların bağışlarıyla yaşarlardı. Onlar, ölümden sonra insan ruhunun dirildiğine ve yeniden dünyaya döndüğüne inanırlardı. Ruhun saygın bir insan ya da bir hayvan suretinde geri dönmesi, kişinin hayattayken topladığı olumlu karmaların miktarına bağlıydı. Ayrıca bazı kaynaklarda tapınağın Hinduistler ve Sihlerle birlikte Zerdüştler (Parslar ve Gebrler) tarafından da kullanıldığına dair bilgiler mevcuttur.

1840'ta Derbent şehrini ziyaret eden Karayim alimi Avraam Firkoviç, burada Bakülü Zerdüştlerle dini tartışmalar yapmış ve bu bilgileri "Avney-Zikaron" adlı eserinde kaydetmiştir. Rus komutanının rakibini Brahmin olarak tanıtmalarına rağmen, tartışmadan onun bir Zerdüşt olduğu anlaşılır. Firkoviç ona, "Neden ateşe tapıyorsunuz? Ateş de diğer şeyler gibi yaratılmış değil midir?" diye sorar. Bakılı Zerdüşt ise, ateşe değil, onu yaratana ibadet ettiklerini, ateşin yaratıcının bir sembolü olduğunu söyler. Yaratıcıyı ifade etmek için kullanılan "K'rt" terimi, Pehlevi dilindeki "Kerdar" yani Yaratıcı'dır. Ayrıca dikkat çeken bir diğer nokta, tartışmanın Türkçe yapılması ve Bakülü Zerdüşt'ün Azerbaycan Türkçesini rahatça konuşabilmesidir.

Petrol ve doğalgaz sanayisinin gelişmeye başladığı dönemde, 1855'te Ateşgah yakınlarında bir fabrika inşa edilir ve mabedin doğal ateşleri yavaş yavaş sönmeye başlar. 6 Ocak 1902'de Bakü Ateşgahı'nın son doğal ateşi de söner.

1925'ten sonra elli yıl boyunca mabet terk edilmiş durumda kalmıştır. 1975'te kapsamlı

22 - Bakü

restorasyon çalışmalarının ardından Ateşgah yeniden ziyarete açılmıştır. 2007'de mabette yeniden restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

21 Mart Nevruz günü ziyaretçi akınına uğrayan Ateşgah'ta Zerdüşt dinine inananlar, geçmiş dönemde çilehane olarak kullanılan şimdi müzeye çevrilmiş odaları ziyaret ederler. Her odanın giriş kapısının üzerinde de Sanskritçe yazılı kitabeler asılmıştır. Bu kitabeler Azerbaycan Türkçesine çevrilmemiş, sadece bir kitabenin altına Farsça tercümesi yazılmıştır.

[Ateşgah \(2013\)](#)

Azerbaycan'ın adını bu ateşlerden aldığı söylenir. Buna göre Azerbaycan "odlar yurdu" anlamına gelmektedir. Azerbaycan, İslamiyeti kabul edince Zerdüştler buradan Hindistana göçmüş, bir kısmı da başka ülkelere dağılmıştır. Bugün bile Hindistan'dan mabede ziyarete gelenler olur. Ateş hala Azerbaycan'da önem taşımaktadır.

Anıtı incelemiş olan çoğu araştırmacı, genel mimari özellikleri bakımından yapının Azerbaycan'daki şehir kervansaraylarını andırdığını belirtmiştir. Beşgen şeklindeki avlunun ortasında bir rotunda – köşk yer almaktadır. Bu rotunda, kompleksin ana ateş mabedidir ve bütün kurbanlar bu mabedde yanan kutsal ateşe getirilirdi. Ateş sunaklarını çevreleyen anıtın etrafında, dindarların yaşaması için hücreler inşa edilmiştir. Giriş portalının üstünde, Abşeron'da geleneksel olan misafir odası — "balahana" bulunur. Yeni mimari geleneklerle inşa edilmiş Ateşgah mabedi, eski ateş tapınaklarının unsurlarını da korumuştur.

1998 yılında Ateşgah, UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne aday olarak dahil edilmiştir.

Yanar Dağ

Yanar Dağ (yanan dağ), Azerbaycan'ın başkenti Bakü yakınlarındaki Hazar Denizi'ndeki Abşeron Yarımadası'ndaki ("Ateş Toprakları" olarak da bilinir) bir yamaçta sürekli olarak yanan bir doğal gaz ateşidir. Alevler, ince gözenekli bir kumtaşı tabakasından 3 m havaya fırlar. Yanar Dağ idari olarak Azerbaycan'ın Abşeron Rayonu'na bağlıdır.

Çamur volkanlarının aksine, Yanar Dağ'ın alevi, yeraltından sabit bir gaz sızıntısı içerdiğinden dolayı oldukça istikrarlı bir şekilde yanar. Yanar Dağ'ın alevlerinin ancak 1950'lerde bir çoban tarafından yanlışlıkla yakıldığında fark edildiği iddia edilmektedir. Onu

yakınlardaki Lökbatan veya Kobustan çamur volkanlarından ayıran çamur veya sıvı sızıntısının yokluğudur.

Yanar Dağ topraklarında Azerbaycan Devlet Turizm Ajansı'nın kontrolünde faaliyet gösteren 2 Mayıs 2007 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kurulan Devlet Tarih-Kültür ve Tabiat Koruma Alanı yer almaktadır. 2017-2019 yılları arasında büyük bir düzenlemeden sonra, koruma alanında Yanardağ Müzesi ve Yanardağ Dolmen Taş Sergisi açıldı.

[Yanar dağ](#)

M.Ö. ilk milenyumda ateş, Zerdüştlüğe inanan insanlar ve doğaüstü varlıklar arasındaki bağlantı olarak rol üstlenmiştir.

Yanar Dağ yangını asla sönmez. Bu açık ocağın etrafındaki hava gaz kokusuyla doludur. Alevler, kumtaşı oluşumlarındaki havalandırma deliklerinden çıkar ve bir yamaç altında 10 m genişliğinde bir uçurumun tabanında 10 m yüksekliğe yükselir (farklı kaynaklarda farklı rakamlar belirtilmiştir). Yanar Dağ, Azerbaycan Jeolojik Araştırması tarafından "1 m yüksekliğe kadar yoğun alevler, 2-4 metre yüksekliğinde ve 200 m uzunluğunda tektonik uçurum tabanı boyunca 15 m kadar ulaşır." Yüzey alevleri, alttaki topraklardan gelen sabit gaz çıkışından kaynaklanır.

Yanar Dağ alevleri için tahmini sebep, yeryüzünün altından çıkan hidrokarbon gazlarının bunan neden olmasıdır. Yanar Dağ dışında, böyle bir alevin görüldüğü en ünlü yer Büyük Kafkasya'da, Bakü yakınlarındaki Ateş Tapınağı'dır. Ayrıca bu tür alevlerin "termal metamorfizma" nedeni ile oluşabileceği sonucuna da varıldı.

Yanar Dağ'ın alevleri gibi, Bakü Ateşgahı'nın alevleri dedoğal gazın gözenekli tabakalardan sızmasının bir görüntüsü idi ancak Ateşgah'taki doğal akış bir süre önce durdu ve şu anda orada görülen alevler turistik etki için ana gaz şebekesinden beslendi - Yanar Dağ'daki alevler hala tamamen doğaldır.

Sokaklar

1990 yılında, Bakü'yü ilk ziyaret ettiğim gün ile 2026 arasında çok değişimler oldu. Kentin ana caddelerindeki binalar aydınlatılmaya başlandı. Bazı modern yapılar yapıldı. Ancak

24 - Bakü

benim ilgili her zaman tarihi yapılar çekmiştir. Günümüzde yapılmış olan alev binalar Hayder Aliev kültür merkezi dikkat çekicidir.

Merkez 2013'te hizmete giren 101 bin metrekarelik kültür merkezidir. Ünlü mimar Zaha Hadid'in konsept tasarımını; Kıbrıslı Türk mimar Saffet Kaya Bekiroğlu'nun detay tasarımını yaptığı bina, DİA Holding adlı Türk firması tarafından 3,5 yılda inşa edilmiştir.

[Hayder Aliev kültür merkezi](#)

Bakü kentinde bulunan binaların proje alanı yaklaşık olarak 28.000 m² olup proje yüksekliği 181 metreye ulaşan 3 adet kuleden oluşmaktadır. 2013 yılında MIPIM tarafından "En iyi Otel ve Turizm kompleksi" ödülünü almıştır. Alev şeklindeki yapı, Azerbaycan'ın devlet sembolü olan "Bakü'nün Sonsuz Alevini" sembolize eden animasyonlu ışıklandırma sistemi ile donatılmıştır. Binaların ana yükleniciliğini DIA Holding (DİA Holding FZCO) üstlenmiştir.

2

Kuba (Quba)

2013 yılında bilimsel bir toplantı için gittiğimiz Bakü'de toplantı bittikten sonra Azerbaycan'ın kuzey doğusunda bulunan iki yeri ziyaret ettik: Soykırım Müzesi ve Kuba.

Bu gezi hem bir tarih hem de bir dinlenme gezi olarak planlanmıştı. İlk olarak soykırım müzesi ziyaret edildi, ardından Kuba kentinde görülecek yerler görüldü ve son olarak koruluğa gidildi.

Bu gezi 26 Ekim 2013'te yapıldı.

26 - Kuba (Quba)

Kuba Soykırımı Anıtı

Kuba toplu mezarlığı, Nisan 2007'de Kuba'daki stadyumun inşası sırasında kazara bulunan bir toplu mezarlık. Mezarlık, Kuba şehrinin kuzeyinde, Kudyalçay nehrinin kenarında yer almaktadır. Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Azerbaycan Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü çalışanları tarafından yapılan araştırma sonucunda, mezarlığın 1918 yılında Ermenilerin yerel sivil halka karşı gerçekleştirdiği soykırım ile ilgili olduğu doğrulanmıştır. Arşiv belgelerinden 1918 yılının Nisan-Mayıs aylarında Hamazasp liderliğindeki Bakü Komününe bağlı Taşnagsütün partisinin silahlı grupların sadece Kuba ilçesinde 36 bin 782 kişiyi öldürdüğü öğrenildi. 122 köyü tamamen olmakla, toplamda 167 köyü yıkıp yağmaladı Kuba şehri yağma ve yangınlara maruz kalmış, şehrin Müslüman ve kısmen Yahudi nüfusu katledilmiştir. Mezarlıkta bulunan kalıntılar o dönemin kurbanlarına aittir.

Toplu mezarlığın toplam alanı 514 metrekaredir. 494 metrekare'lik kısmında araştırma çalışmaları yapılsa da 20 metrekare'lik alan uluslararası araştırma çalışmalarına ayrılmıştır. Araştırma sonucunda mezarlıkta farklı yaş gruplarına ait 400'den fazla insan cesedine ait kalıntılar bulundu. Bunların 50'den fazlası çocuk, 100'den fazlası kadın ve geri kalanı çoğunlukla yaşlı erkeklerdir. 2009 yılında bölgede "Kuba Soykırımı Anıt Kompleksi" inşa edildi.

[Kuba Soykırım Anıtı](#)

1918 yılının kanlı Mart olaylarından sonra Kuba Uyezdi, Bolşeviklerin Bakü ve Şamahı Uyezdleride kurdukları Sovyet gücünü genişletmek istedikleri Azerbaycan'ın üçüncü bölgesi oldu. Ancak Kuba'daki koşullar Bakü ve Şamahı'dakilerden biraz farklıydı.

Tarihsel olarak, Ermeni unsuru, Kuba Hanlığı'nın ve aynı adı taşıyan vilayetin sosyo-politik ve ekonomik yaşamında önemli bir rol oynamamıştır. Kuba Bolşeviklerinin Kuba İşçi ve Asker Vekilleri Sovyeti'ndeki konumu, yeni bir Sovyet hükûmetinin kurulmasını destekleyecek kadar güçlü değildi. Bu dönemde, Kuba bölgesindeki gerçek güç, Transkafkasya Seymi'ne bağlı kamu kuruluşlarının Yürütme Komitesindeydi.

Bu nedenlerle, Mart 1918 katliamlarından sonra Bakü'de kurulan Bolşevik-Taşnak hükûmeti olan Bakü Halk Komiserleri Sovyeti, bu kazayı önce barışçıl bir şekilde çözmeye, yani Kubalılara Bolşeviklerin iktidarını gönüllü olarak kabul ettirmeye karar verdi. David Alexandrovich Gelovani, Kuba topluluğuyla müzakere etmekle görevlendirildi.

Gelovani'nin ağırlıklı olarak Ermeniler ve birkaç Rus ve Yahudiden oluşan uluslararası grubunun yaklaşımı hakkında bilgi alan Kubalılar, karşılığında şehrin Müslüman, Rus ve Yahudi topluluklarının uluslararası bir grubunu Bolşeviklerin bulunduğu Haçmaz istasyonuna gönderdiler. Temsilciler, Kuba'ya gelen askeri müfrezenin amacını bilmek istiyorlar ve ardından Bolşeviklerin programı ile tanışmak ve bu programın Kubalılar tarafından ne ölçüde kabul edilebilir olduğunu belirlemek için Bakü'ye gitmelerine izin verilmesini istiyorlar. Gelovani Kubalıların isteğine saygı duyuyor ve bizzat onlara Bakü'ye gitmelerini ve bu konuyu "Bolşeviklerin liderleriyle" araştırmalarını tavsiye ediyor. Ancak Bolşevik yönetiminin Kubalılar tarafından "gönüllü" olarak tanınmasını beklemeden Gelovani, bu olaydan 2 gün sonra 187 kişilik silahlı bir grupla şehre girdi.

[Soykırım Mezarlığı](#)

Birkaç gün sonra şehir kuşatılır ve Gelovani'nin grubuna karşı bir saldırı başlar. Ona yardım etmek için Haçmaz'dan 2 topla birlikte Ağhajanyan'ın liderliğinde ve sadece Ermenilerden oluşan 150 kişilik bir askeri destek geliyor. Birkaç gün süren çatışmalardan sonra Gelovani, çetesiyle birlikte Kuba'dan kovuldu. Ağhajanyan'ın çetesi geri çekilirken Bulvar Sokağı'nı ateşe verdi, Bazar Caddesi'nde 16, Komendant Caddesi'nde 7, şehrin eteklerinde eski cezaevi yakınında 35 kişiyi öldürdü. Bolşevikler geri çekilirken Uyezd İdari binasını, Şehir Duması ve Sulh Mahkemesi'nin binalarını ateşe verdiler ve Cuma Camisi'ni yakmaya çalıştılar. 1 Mayıs 1918'de Hamazasp komutasındaki 3.000 kişilik bir Ermeni ordusu Guba şehrine üç taraftan girerek top, makineli tüfek ve tüfeklerle saldırdılar. İlk gün şehrin aşağı kesimlerinde çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan 715 Müslüman katledildi. İkinci gün, şehrin 1. ve 2. kesimlerinde çoğu şehrin yoksul sınıfından ve İranlı olmak üzere 1012 erkek öldürüldü.

Şehrin reisi Aliabbas Bey Alibeyov, cesetlerin defnedilmesi için defalarca Hamazasp'a başvursa da reddedildi. Sadece dördüncü gün Ermeni haberciler, Müslüman erkekleri kollarında beyaz sargılarla gelip ölüleri gömmeye çağırdılar. Şehrin birçok sakini bu çağrıya cevaben dışarı çıkıyor ama onlar da vuruluyor. Herkes evlerine geri çekilir ve saklanır. Gömülmeyenlerin ve yakın zamanda öldürülenlerin cesetleri Ermeniler gidene kadar yani 9 gün sokaklarda kalıyor.

Kuba şehri reisi A. Alibayov'un verdiği bilgiye göre, 1 Mayıs 1918'de müfreze şehre üç

28 - Kuba (Quba)

yönden girdi. Grubun dört topu ve sekiz makineli tüfeği vardı. Şehre giren Taşnak çeteleri acımasızca sivilleri öldürmeye ve mallarını yağmalamaya başlar. Ermeni silahlı grupları 1 Mayıs'ta şehre girdi ve o gün şehrin aşağı kesimlerinde 713 Müslüman'ı öldürdü. Çoğu kadın ve çocuktur. Hamazasp silahlı grupları şehri dörde böler ve her bölümde ayrı bir karargah oluşturur. İlk karargah Leontev bahçesinin yakınında, ikinci karargah Ermeni kilisesinin arazisinde, üçüncü karargah Müslüman mezarlığının yakınındaki tepede ve dördüncü merkez karargah Yahudi kasabasının yüksekliğinde kuruldu.

Ermenilerin Kuba'daki katliamı 9 gün sürdü. Hamazasp'ın "Ceza Timi" Kuba şehrini ve Kuba ilçesine bağlı 122 köyü yerle bir etti. Kuba şehrinde erkek, kadın ve çocuk olmak üzere iki binden fazla insan öldürüldü ve bu köylerin nüfusu 58.121.059 manat (ruble) zarar gördü. Kuba şehri sakinlerinden Hacı İsmail Orucov, yaptığı açıklamasında ölüleri gömen mollaya göre 2800 kişinin cesetlerini saydığını yazdı.

Mezarlık, 1 Nisan 2007'de Kuba'daki stadyumun yenilenmesi sırasında keşfedildi. İnceleme sırasında bölgede kemiklerin toplandığı 2 kuyu tespit edildi. İlk kuyu 4 m derinliğinde ve 5 m çapında, ikinci kuyu ise 2 metre derinliğinde ve 2,5 metre çapındadır. İlk aşamada tespit edilen 35 insan kafatasından 4'ü 8-12 yaş arası çocuklara, 3'ü kadınlara ve geri kalanı da farklı yaşlardaki erkeklere aitti. Bir sonraki aşamada burada 161 insan kafatası tespit edildi ve sonda toplam 400 insan kafatası tespit edildi. Kafataslarında bulunan kör alet izleri, onların şiddetle öldürüldüklerini doğruluyor. Yerel sakinler şehir dışında öldürüldükten sonra, cesetler nehir kıyısına getirildi ve gelecekteki sellerde izleri kaybetmek için yamaçta kazılmış bu kuyulara dolduruldu.

2009 yılında çürüme sürecini ve mevcut şiddet izlerinin kaybolmasını durdurmak, toplu mezardan çıkarılan kemiklerin dış çevresel faktörlerin etkisinden korunması amacıyla Sağlık Bakanlığı Adli Tıp Ekspertiz ve Patolojik Anatomi Birliği Adli Tıp Anabilim Dalı uzmanlarından oluşan özel bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Çalışma grubu öncelikle iskelet kemiklerinin sayısını (7432 adet) ve bunların çürüme sürecinin mevcut durumunu, parçalanma aşamasını inceleyerek, dış çevrenin etkisiyle (hava, nem, güneş, mikroorganizmalar, böcekler vb.) kemik kalıntılarının parçalanmasını ve şiddet izlerinin kaybolmasını engellemiştir. Daha sonra gerekli reaktifler elde edilmiş, iskelet kemikleri bu reaktiflerin karışımından yapılan özel solüsyonlarda aylarca bekletilmiş ve son aşamada bu kemiklere ve parçalarına özel fiksaj solüsyonları uygulanmıştır. 6 aylık çalışmanın ardından kemikler mezarlığa iade edildi.

30 Aralık 2009'da "Soykırım Anıt Kompleksi"nin kurulmasına ilişkin kararname imzalandı. 18 Eylül 2013'te Kuba Soykırımı Anıt Kompleksi'nin açılışı gerçekleşti. Kuba'da bulunan toplu mezarın yanına inşa edilen Anıt Kompleksi'nde tarihi belge ve gerçeklerden yola çıkılarak zengin bir müze oluşturuldu. Anıt üç bölümden oluşmaktadır: keskin bıçakları

andıran iki yapı - giriş ve çıkış ve ortasında siyah bir anıt taşı bulunan ana salon. Anıtın keskin kenarları yoğun acıyı temsil ediyor. Yerin altından keskin noktaların ortaya çıkması gerçeği saklamanın imkansız olduğunu yansıtıyor. Anıt tamamen kaba betondan yapılmıştır. Katliam kurbanlarının anısına yas sessizliğini somutlaştırmak için projede herhangi bir süsleme kullanılmadı.

Kuba Soykırım Anıtı'nı ziyaret ettikten sonra, gezi heyetinin başkanı olarak anı defterine günün anlamını ifade eden bir yazı yazdım.

Kuba

XII. yüzyılda hükümdar Anuşiravan tarafından yaptırılan kaleye "Bade-Firuz Qubat", XII.Yüzyılın Arap kaynaklarında ise "Kuba" olarak bahsedilmiştir. XIII. yüzyılda Arap bilim insanı Hamabi'nin Coğrafi isimler Sözlüğü'nde Azerbaycan şehirleri arasında Kubba, XVI. yüzyıl Kuba kaynaklarında ise "Kubbe" olarak anılmıştır.

Kuba (Guba) şehri, nehir kenarındaki Gudial köyünden ortaya çıkmıştır. Hüseyin Ali, XVII. yüzyılın ortalarında, Hudat'tan konutunu taşıdıktan sonra, Kuba'nın hanı (geleneksel Türk Müslüman hükümdarı) oldu ve şehrin etrafındaki sur duvarlarını kaldırdı. Daha sonra diğer Azerbaycan hanlıklarından ayrı bir devlet kurmaya çalıştı. Kuba Hanlığı, Hüseyin Ali Han'ın oğlu Fatali Han (1758-1789) döneminde daha da güçlendi.

Bununla birlikte, Kuba Hanlığı, diğer Kafkasya hanlıkları gibi, XIX. yüzyılın başlarında Çarlık Rusyası tarafından işgal edildi ve 1813 anlaşmasıyla resmen Rus İmparatorluğu'na bağlandı. Yeniden yapılanmasından sonra Kuba, 1840 yılında Derbent vilayetine, 1860 yılında Bakü vilayetine dahil edildi.

Kuba aynı zamanda halı dokuma endüstrisinin de merkezidir. "Kadim Kuba" adında bir halı üreticisi bulunuyordur. 1712'de burada dokunan "Golu Çiçi" halısı şu anda New York Metropolitan Müzesi'nde sergilenmektedir.

Nüfusun çoğunluğunu Azerbaycanlılar oluşturmaktadır, Tatlar ve Lezgiler azınlıklar nüfusu oluşturmaktadır. Şehrin Kırmızı Kasaba banliyösü Krasnaya Sloboda; sözcüğün tam anlamıyla "Kızıl Şehir"), ülkenin en büyük Dağ Yahudileri topluluğuna ve eski Sovyetler Birliği'ndeki en büyük Yahudi nüfuslarından birine ev sahipliği yapmaktadır.

Kuba, Azerbaycan'ın popüler bölgelerinden biridir. Geçmişte başkente yakınlığı nedeniyle Azerbaycan'ı ziyaret eden konuklar Kuba'yı ziyaret etmeye davet edilirdi. Lezgiler, Tatlar, Kınalıklılar, Buduklular ve Kryt insanlar yüzyıllardır Kuba Türkleir ile barış ve dostluk içinde yaşadılar. Dağ Yahudilerinin yaşadığı Kuba'da bulunan Kırmızı, Kuba'nın yükselişi açısından da önemli idi.

30 - Kuba (Quba)

İslam Ordusu komutanı Nuri Paşa, Kuba'ya geldiğinde konukladığı ev Kuba'nın merkezinde bulunmaktadır.

Nuri Paşa (Kılıgıl)

1918 yılında Kafkas İslam Ordusu komutanı olarak Azerbaycan'ı Rus ve Ermeni işgalinden kurtaran, "Bakü Fatihî" unvanıyla anılan Osmanlı komutanıdır. Nuri Paşa, Bakü'nün yanı sıra Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde, özellikle Quba ve çevresinde işgallere karşı mücadele ederek halkın güvenliğini sağlamıştır.

[Kuba merkezinde, Nuri Paşanın konuk olduğu ev](#)

Enver Paşa'nın kardeşi olan Nuri Paşa, 15 Eylül 1918'de Kafkas İslam Ordusu ile Bakü'yü kurtararak tarihi bir başarı elde etmiştir. Kafkas İslam Ordusu, sadece Bakü'yü değil, Quba, Şamahı ve diğer bölgeleri de Bolşevik-Taşnak çetelerinin zulmünden kurtarmak için yoğun mücadele vermiştir. Nuri Paşa komutasındaki ordu, Azerbaycan halkı tarafından büyük coşkuyla karşılanmış ve desteklenmiştir.

I. Dünya Savaşı'nda önemli cephelerde savaşan Nuri Paşa, Azerbaycan'daki başarıları nedeniyle "Paşa" unvanı ile anılmaya başlanmıştır. Azerbaycan'da milli kahraman olarak anılan Nuri Paşa'nın anısı, Kafkas İslam Ordusu şehitlerinin anıtlarında yaşatılmaktadır.

Nuri Paşa, 2 Mart 1949'da İstanbul'daki fabrikasında yaşanan bir patlama sonucu vefat etmiştir.

Kuba Cuma Camisi

Kuba merkez meydanının kuzey köşesinde Kuba Cuma Camisi bulunmaktadır. Cami XIX. yüzyılda inşa edilmiştir. Cami kırmızı tuğladan inşa edilmiş ve 1802 yılında yapılmıştır. Aynı zamanda "Ulu Cami" olarak da adlandırılır. Bu cami, tipik Kuba vilayet tarzı camilerde inşa edilmiştir. Caminin tuğlası İkrık köyünde üretilmiştir. Görünüşü cepmeli bir silindiri andırmaktadır ve normal bir sekizgen

[Kuba Cuma Camisi](#)

şeklinde. Caminin içinde 16 m çapında dev bir kubbe ile taçlandırılmış büyük bir ibadet alanı bulunmaktadır.

Yahudi Kasabası (Kırmızı Kasaba)

Kuba şehrinde, Qudyal Nehri'nin kıyısında yer alan Kırmızı Kasaba dünyada Dağ Yahudilerinin çoğunlukta olduğu tek yerleşim yeri ve son "Shtetl" (Yahudi kasabası) olarak bilinir. Yaklaşık 3.000-4.000 nüfusa sahip bu bölge, yüzyıllardır Azerbaycanlılar ve Yahudilerin barış içinde yaşadığı, kendine özgü Cuhuri dilini konuşan köklü bir kültüre ev sahipliği yapar. Kasaba, çatıların çoğunda kullanılan kırmızı kiremit nedeniyle "Kızıl Kasaba" veya "Kızıl Köy" olarak anılır.

Kızıl kasabadaki büyük yerleşim 1731'de başladı. Huseynali Han'ın 1758'de ölümünden sonra oğlu Fatali Han, Kuba Hanlığının hükümdarıydı. Dağ Yahudilerinin sadakatini, bilgeliğini ve çalışkanlığını son derece takdir eden Fatali Han, onlara tarım, bahçecilik, ticaret ve zanaatla uğraşmaları için büyük bir fırsat verdi. Kuba'da Yahudiler için oluşan elverişli yaşam koşulları, Yahudilerin Kusar, Uçgun, Şuduh, Griz gibi diğer köylerden ve hatta Bakü, İran, Türkiye ve diğer yerlerden Kuba'ya taşınmasına neden oldu.

Buraya taşınan Yahudiler daha önce dokuz farklı yerleşim yerinde yaşıyordu. Gilan'dan Yahudiler 1780'lerde Kızıl'a taşındı. Gilan Yahudilerinin Gilaki yerleşimi, Kırmızı yerleşimin merkezinde yer almaktadır. Bakü ve Kuba'dan gelenler Mizrahi ("Doğu") yerleşiminde yaşıyordu. Farklı yerlerden göç, istihdam çeşitliliğini etkiledi. Örneğin dağlık bölgelerden göç eden Yahudiler çeşitli tarım alanlarında, İran'dan göç edenler ise ticaretle uğraşıyorlardı.

Son olarak, saldırılardan ve zulümlerden kaçan Muntain Yahudileri, Kuba'daki Hüseyinanlı (Hüseyin Ali) Han'ın hanesine katıldı. Hüseyin Han (1722-1758) ve oğlu Fatali Han (1758-1789) döneminde gelişmekte olan Kuba Hanlığı, Derbent'ten Lenkeran'a kadar Azerbaycan'ın kuzey ve güney Dağıstan topraklarından oluşmaktadır. 1722'den beri Dağ Yahudileri Gudyalçay topraklarına yerleşti.

Kafkas Dağ Yahudileri, İbranice, Farsça ve Kafkas dillerinin karışımı olan Cuhuri dilini konuşur.

[Kızıl Kasaba](#)

32 - Kuba (Quba)

Bölgede sinagoglar, bir Dağ Yahudileri müzesi ve geleneksel taş evler bulunur.

1881'de 213.138 Yahudi, Kafkasya'nın 34 yerleşim yerinde resmi olarak kaydedildi. Geçtiğimiz yüzyıl boyunca, Dağ Yahudileri ile birlikte, diğer etnik-dilsel gruplardan Yahudiler veya köken bölgelerine göre tanımlanan bu türden Yahudiler de Azerbaycan'da yaşadılar: Aşkenazi Yahudileri, Kırımçaklar, Kürt Yahudileri ve Gürcü Yahudileri. Ancak, XIX. yüzyıldan itibaren cumhuriyetteki Yahudi nüfusunun çoğunluğu Dağ Yahudilerinden oluşmaktadır.

Kasaba, İsrail'de yaşayan akrabalarından finansal destek aldı ve yeni Bet Knesset Sinagogu'na ev sahipliği yaptı. Ancak 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından pek çok bölge sakini İsrail'e, Amerika Birleşik Devletleri'ne ve Avrupa'ya göç etti ve komünist dönemde bölgede yaşayan yaklaşık 18.000 nüfus azaldı.

Yahudi sakinler, kalan sinagoglarda ibadetlerine devam etmektedir. Yerleşimde on üç sinagogdan sadece sekizi korunmuştur.

Kuba Korusu

Kuba'daki ziyaretler tamamlandıktan sonra yakınındaki koruluk alana gidildi ve burada piknik yapıldı ve dolaşıldı.

[Kuba Korusu](#)

3

Gence

2016 yılında peş peşe katılacağım iki bilimsel toplantı arasındaki birkaç günlük boşluğu değerlendirerek Gence, Göygöl, Mingeçevir, Şeki, Kiş ve Kebeley'i kapsayan bir gezim oldu. Bu geziyi yapabilmemi sağlayanlar sağ olsunlar.

Bu bölümde 14 Mayıs 2016 günü gezip gördüğüm Gence ve çevresindekiler hakkında bilgi vereceğim. Gence çevresinde gördükleri şunlardır:

- Gence
- Gence kalesi
- Nizami
- Şah Abbas Camisi

Gence

Gence Bakü'nün 363 Km batısında Küçük Kafkasya dağlarının kuzeydoğu eteğinde, Kür (Kura) ırmağının sağ kollarından Genceçay'ın her iki kıyısında bulunur. Kent Bakü-Tiflis demiryolu üzerinde yer alır. Azerbaycan'ın eski kentlerinden biridir ve kültür kenti sayılır. Kentin adı Arap kaynaklarında Cenze veya Kence, Fars kaynaklarında Gence, Ermeni ve Gürcü kaynaklarında Gandzak yahut Gandza şeklinde geçer. Bununla birlikte, Dede Korkut destanında hıristiyan ve müslüman dünyasının sınırları arasında gösterilen şehrin adının nereden geldiği ve ne zaman kurulduğu hakkında kesin bilgi yoktur. Kentin adı bazı kaynaklarda Âzerî Türkçesi'ndeki "gen yer" (açık, geniş yer) anlamına bağlanır. Bir başka görüşe göre de kelime Pehlevî dilinde "hazine, mahsul deposu" demektir.

Gence bölgesinde Araplar'dan önce göçebe Türkler yaşamaktaydı. VIII. yüzyılın başlarında Gence'nin bulunduğu Arrân bölgesi Hazarlar'la Araplar arasında yaşanan savaşlara sahne oldu. Dede Korkut destanında Berdea ile beraber, Oğuz Türkleri'nin kuzey sınırında Gürcistan sınırlarında Bağlı oğlu Amran'ın konaklama yeri olarak gösterilmektedir. 943-944'te Hazar denizi ve Kür ırmağı yoluyla gelen Ruslar'ın Berdea'yı yağma ve tahrip etmelerinden sonra Arrân bölgesinin merkezi oldu ve hızla gelişmeye başladı, şehrin etrafı surlar ve hendekle çevrildi. 955-956 yılında Sâlârîler hânedanı topraklarına katıldı ve Arrân valisinin ülkesi haline geldi. 970-971 Şeddâdîler'in hâkimiyeti altına girdi. Şeddâdîler kentte köprüler, kervansaraylar ve yeni surlar yaptılar. Böylece kent eski surların dışına doğru genişledi ve burada yeni alışveriş merkezleri oluştu. Karadeniz kıyılarını İran'a bağlayan tarihî ticaret yolu üzerinde bulunması ekonomik hayatın daha da canlanmasına yol açtı.

Gence'ye hâkim olan Şeddâdîler 1054'te Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'e boyun eğmek zorunda kaldılar. 1067 yılında Gürcistan seferinden dönen Alparslan bir süre Gence'de kaldı. Sultan Melikşah 1076'da Gence'yi geçici olarak Emîr Fazlûn'dan alıp bütün bölgeyi Emîr Savtegin'e verdi. Böylece yöreye çok sayıda Türkmen yerleştirildi. Sultan Melikşah'ın 1086 başlarında gerçekleşen Kafkasya seferi sırasında en ciddi direnci Gence kentii göstermiş, bunun üzerine sultan Urfa Emîri Bozan'ı Fazlûn'u te'dib ve Gence'nin almakla görevlendirmiştir. Çok çetin kuşatmadan sonra ele geçirilen Gence ve çevresi doğrudan merkeze bağlandı. Şeddâdî Hükümdarı III. Fazlûn teslim oldu, fakat daha sonra tekrar Gence'ye hâkim olmayı başardı. Ardından Melikşah, 1088'de büyük bir orduyu Arrân üzerine gönderdi. Fazlûn teslim olmayı reddedince şehre zorla giren Selçuklular burayı yağma ettiler. Böylece Gence ve Arrân'da kesin olarak Selçuklu hâkimiyeti kurulmuş oldu. Kent 1093'da Sultan Berkyaruk tarafından Muhammed Tapar'a iktâ olarak verildi. Muhammed Tapar daha sonra atabegi Kutluğ Tegin'i öldürterek saltanat davasıyla ayaklandı ve bütün Arrân'a hâkim oldu. Sultan Berkyaruk ile aralarında yaşanan üçüncü savaştan sonra yapılan antlaşmada 1101 Gence ve çevresi Muhammed Tapar'a bırakılmıştı. Muhammed Tapar tahta geçtikten sonra da Gence önemini kaybetmedi.

Gürcü Kralı David 1110'da Gence'ye kadar geldiyse de Muhammed Tapar tarafından bozguna uğratıldı.

1139'da büyük bir deprem sonucunda Gence'de 300.000 kişi hayatını kaybetti. Bu olay sırasında Kepez dağından kopan bir heyelân kütlesi aşağı inerek Aksu ırmağının önünü kapatmış ve bu doğal setin arkasında suların birikmesiyle şimdiki Göygöl oluşmuştu. Bu durumdan faydalanan Gürcü Kralı I.

Dimitrius, zelzeleden yıkılmış Gence'ye baskın yaparak şehri yağmaladı. Baskın sırasında Gürcüler ganimet olarak Gence'nin meşhur demir kapısını da Gürcistan'a götürdüler. Kapı bugün Gürcistan'da Kutaisi şehri civarında Gelati Manastırı'ndadır.

1127'de Gence ve Arrân, Selçuklu valileri Karasungur ve Çavlı'nın idaresindeydi. Karasungur yıkılıp tahribat ve yağmaya uğramış olan şehri kısa zamanda yeniden kurdu. Bunun ardından önce Selçuk sultanlarının, daha sonra da İldenizliler'in merkezlerinden biri haline gelen Gence ekonomik ve kültürel açıdan en parlak günlerini yaşadı, büyük bir gelişme gösterdi.

İldenizliler'in en tehlikeli komşusu hıristiyan Gürcüler idi. Gürcü Kralı III. Georgi 1162 ve 1166'da Gence'yi zaptederek yağmamış ve birçok esir götürmüştü. XII. yüzyılın sonlarında Gürcü Kraliçesi Tamara Gence'ye baskında bulunmuş ve Gence hâkimi şehri terketmişti. Ancak Gencililer'in direnişi sonucunda muhasarayı kaldırıp geri çekilmek zorunda kaldı.

Gence 1221'de Moğollar'ın saldırılarına hedef oldu. Bu ilk saldırı sırasında Azerbaycan'a baskın yaparak Beylekan'ı yakıp yıktıktan sonra Gence'ye yürüyen Moğollar, şehrin sağlam ve dayanıklı surlara ve kalabalık nüfusa sahip olduğunu görünce fidye olarak altın ve kumaş alıp geri çekildiler. 1223'te Gence Hâkimi Kaşkara (Kuşhara) bir grup Kıpçak Türkü'nün bu bölgede yerleşmesine izin verdi. Ardından Celâleddin Hârizmşah Azerbaycan'a yürüyerek (1225) Gence Hâkimi Cemâleddin'den şehri teslim aldı. Fakat Celâleddin Azerbaycan'da istikrarlı hâkimiyet kuramadı ve büyük bir direnişle karşılaştı. 1231'de Gence ahali ayaklanarak şehirde bulunan Hârizm Garnizonu'nu basıp askerleri öldürdüler. İsyanı bastıran Celâleddin ise sadece âsi elebaşlarından otuz kişiyi reisleri Bondar ile birlikte öldürttü. Bunun hemen ardından yeniden Azerbaycan'a gelen Moğollar 1235'te Gence'yi

[Gence](#)

36 - Gence

aldılar ve kendilerine sert bir şekilde direnen şehir halkını kılıçtan geçirdikleri gibi şehri de yakıp yıktılar.

Dört yıl harap durumda kaldıktan sonra yavaş yavaş yeniden kurulan Gence, İlhanlı Sultanı Gazân Han'ın uyguladığı iktisadî tedbirler sonucu kalkınmaya başladı ve Karabağ-Arrân vilâyetinin merkezi haline gelip idarî bakımdan yeniden önem kazandı. XIV. yüzyıl ortalarında Gence ve Karabağ'a Celâyirli hâkim oldular. XV. yüzyılın başlarında bu bölge Karakoyunlular'ın

[Gence- Han Bağı](#)

eline geçti. Gence ve Berdea hâkimi olarak adı geçen Emîr Karaman Karakoyunlu beylerbeyi idi. Timur'un oğlu Şâhruh Mirza'nın Azerbaycan ve Karabağ'a ilk seferi sırasında (1420-1421) Gence ve Karabağ'ın hâkimi Karamanlı boyunun emîri Yâr Ahmed olmuştur.

Safevîler Devleti'nin kuruluşundan (1501) sonra Gence Kaçar emîrlere vergi veren kent oldu. Karabağ veya Gence vilâyeti olarak adlandırılan bu idarî bölge, Kaçar boyuna mensup Ziyâdoğulları tarafından idare edildi. I. Tahmasb devrinde Gence Beylerbeyi Şahverdi Ziyâdoğlu Kaçar idi. Ondan sonra gelen beylerbeyiler onun oğulları İbrâhim Han ve Yûsuf Halîfe, yeğeni Teyker Sultan, İmam Kuli Han ve onun oğulları Mürşid Kuli Han, Muhammed Kuli Han, onun oğlu Murtazâ Kuli Han'dır (ö. 1664). Sonuncusunun evlâtları, Gence ve Karabağ beylerbeyiliğini 1737 yılına kadar ellerinde tuttular. Nâdir Şah zamanında onların hâkimiyeti Gence şehrine münhasırdı. 1804 yılındaki Rus işgaline kadar Gence'nin idaresi Ziyâdoğulları'nın elinde kaldı.

XVI. yüzyıl sonlarında Gence ve yöresi Safevî-Osmanlı savaşlarına sahne oldu. 20 Temmuz 1588'de Erzurum'dan hareket eden Ferhad Paşa idaresindeki kalabalık Osmanlı kuvvetleri hiçbir dirençle karşılaşmadan Gence önlerine geldiler. Osmanlı ordusunun harekete geçtiğini öğrenen Gence Hâkimi Ziyâd Han oğlu Mehmed şehri boşaltarak Aras boylarına doğru çekildiği için 1 Eylül'de Osmanlı kuvvetleri terk edilmiş şehre girdiler. Kente girildikten iki gün sonra inşa faaliyetlerine başlanarak etrafı surlarla çevrildi, hendekler kazıldı. Kırk gün süren inşa sonunda Gence yaklaşık 4 Km uzunluğunda surlarla çevrildi. İGence merkez olmak üzere bir eyalet oluşturuldu ve beylerbeyiliğine Çerkez Haydar Paşa getirildi.

Osmanlı döneminde kent önemli bir ipek üretim yeri olma özelliğini korudu. XVII. yüzyıl başlarında yeniden başlayan Osmanlı-Safevî savaşları sırasında 1606'da I. Abbas tarafından

altı aylık bir kuşatmadan sonra ele geçirildi. Direnç gösterdiği için şahın emriyle yağma ve tahrip edildi. Yeni Gence eski yerinden 1 yaklaşık 6 Km uzaklıkta kuruldu.

XVIII. yüzyılın başlarında İran'da ortaya çıkan kargaşalıktan faydalanan Rus Çarı I. Petro Hazar denizi sahillerini istilâ ettiği sıralarda (1722) Osmanlı kuvvetleri duruma müdahale ederek Karabağ'a girdiler. 1724'te Ruslar'la yapılan antlaşma ile İran'ın kontrolündeki Nahcivan, Karabağ, Azerbaycan ve Dağıstan yöreleri iki taraf arasında paylaştırılınca Osmanlılar bu anlaşma koşulları gereği harekete geçerek Nahcivan, Erivan ve Tebriz'i aldılar. Hemen sonra da 4 Eylül 1725'te Sarı Mustafa Paşa idaresindeki kuvvetler iki günlük bir kuşatmadan sonra Gence'yi aldılar. Ancak bu ikinci Osmanlı hâkimiyeti de uzun süreli olmadı. 1734'te Nâdir Şah, Genç Ali Paşa tarafından müdafaa edilen Gence'yi kuşattıysa da başarılı olamadı. 18 Haziran 1735'te Arpaçayı Savaş'ında Osmanlı kuvvetlerini yendikten sonra 9 Temmuz'da Gence'yi ele geçirdi.

Nâdir Şah'ın ölümünden sonra Gence, XVIII. yüzyılın ortalarında Azerbaycan'da kurulan yarı bağımsız hanlıklardan biri oldu. 20 Kasım 1803'te Rus Generali Sisianov Tiflis'ten Gence'ye gelip şehri kuşattı. Gence Hanı Cevâd Han Ruslar'ın teslim teklifini reddederek uzun müddet direnç gösterdi. Sayıca kat kat üstün olan Ruslar Cevâd Han'ı kale içine çekilmeye mecbur ettiler. 3 Ocak 1804'te Cevâd Han şehid düştü. Ruslar'ın eline geçen Gence'de büyük bir katliam yapıldı. Camiye sığınan kadın ve çocukların hepsi Sisianov'un emriyle katledildi. 1813'te Rusya ile İran arasında yapılan Gülistan Antlaşması'na göre Gence ve Karabağ Rus topraklarına katıldı. Gence Hanlığı'nın arazisi Elizavetpol olarak adlandırıldı.

Rusya'nın idaresinde Gence bir süre merkezi Tiflis olan ile bağlandı. 1868'de ayrıca Elizavetpol ili (Guberniya) kuruldu. Bakü ile Tiflis'i birleştiren demiryolunun yapımından sonra (1883) Gence ekonomik açıdan kalkındı. Sekiz kazaya ayrılmış olan Gence ilinin merkezi olan kent, ekonomik gelişmeye paralel olarak nüfus bakımından da kalabalıklaştı.

28 Mayıs 1918'de Feth Ali Han başkanlığında Tiflis'te kurulan ilk Azerbaycan Millî bağımsız hükümeti merkez olarak Gence'yi seçince burası Azerbaycan Cumhuriyeti'nin geçici başkenti oldu. Millî meclis ve hükümet burada yer aldı. Rus istilâsına karşı Âzerî Türkleri'nin kurtuluş savaşı Gence'den yönetildi. Azerbaycan hükümetinin davet ettiği Türk askerî alayının karargâhı da buraya yerleşti. 1920 Nisanında Bakü'de millî hükümetin düşüşü üzerine 1 Mayıs'ta Rus-Bolşevik ordusu Gence'yi işgal etti. Bolşevik işgaline karşı çıkan Albay Cihangir Kâzimbeyli'nin önderliğinde başlatılan isyanlar sırasında (25-26 Mayıs) kent tekrar millî kuvvetlerin eline geçtiyse de dışarıdan destek alamayan Gence 31 Mayıs'ta Bolşevikler'in katliamına mâruz kaldı.

Gence'nin anıt niteliği taşıyan yapıları günümüzde yok denecek kadar azdır. Bunun başlıca sebebi şehrin baskınlara, işgallere, depremlere ve tahriplere mâruz kalmasıdır. XIV-XV.

38 - Gence

yüzyıllara ait İmamzâde Türbesi, XVII. yüzyıla ait Cuma Mescidi (1606), kervansaray, kale surlarının harabeleri, kilise, hamam (Cökek Hamam) ayakta kalmıştır.

Gence'yi gezerken bize en ilginç gelen yapı, şişelerden yapılmış ev oldu. Söylentiye göre evin sahibi (İbrahim Cafarov) içtiği içkilerin boşalan şişelerinden bu evi yapmış.

[İbrahim Cafarov evi](#)

Gence kalesi

Gence'ye yaklaştığımızda bizi Gence Kalesi karşıladı. Kale ve içindeki müzeyi gezdik.

Kafkasya'daki Türk ordusunun başında bulunan Farhad Paşa, Sultan III. Murad'ın emriyle Safevilerin kontrolündeki Gence'ye gitti. Gence, 1 Eylül 1588'de ele geçirildi. Gence'yi aldıktan sonra, 3 Eylül 1588'de Paşa, şehirden 7-8 kilometre uzaklıkta bir kale inşa edilmesini emretti. Yaklaşık kırk gün sonra, 2,3 Km uzunluğunda ve 6 m yüksekliğinde, 1,8 m kalınlığında duvarlara sahip kale inşa edildi. Düz bir alana ve Gence Nehri'nin batı kıyısına inşa edildi. Gence, 16. yüzyılda kale tarafından dört bölüme ayrıldı: dış şehir, Şahristan, İçgala ve Naringala.

1868'de Gence, Kafkasya'nın bölgesel merkezi olduktan sonra, mimar İgnati Kshishtalovic tarafından şehir için yeni bir ana plan hazırlandı. Ana plan 1873'te II. Alexander tarafından onaylandıktan sonra, kalenin duvarları yıkıldı ve Avrupa tarzı mahalleler inşa edildi. Şu anda Ganja kalesinin çok küçük bir kısmı - Şiralibey kulesi - kalmıştır. 2007 yılında kale duvarı yenilenmiştir.

[Gence kalesi](#)

Kale inşa edilirken Gence'nin bazı mahalleleri kalenin surlarının dışında tutuldu. Düzensiz çokgen şeklinde inşa edildi. Kalenin yapımında kil çamuru, kaldırım taşları ve pişmiş kırmızı tuğlalar geleneksel Gence mimarisine uygun olarak kullanıldı. Bu nedenle güneybatı, kuzeybatı ve kuzeydoğu

duvarları güçlüydü. Toplam uzunluğu ve yüksekliği sırasıyla 13,7 Km ve 12 m idi. Duvar boyunca her 200 ila 500 metrede (660 ila 1640 fit) toplam 30 savunma kulesi inşa edildi. Kale surlarının belirli bir yüksekliğinde mazgallar ve gözetleme kuleleri inşa edildi. Bunlar düşmana saldırmak için önemliydi. Yerel savaşçılar bu yerlerden saldıran düşmanların üzerine kaynar yağ ve yağlayıcı dökerlerdi.

Günümüzde, Gence kalesinin içinde bir müze bulunuyor.

Nizami-i Gencevi

Felsefe, edebiyat, astronomi, tıp, geometri gibi alanlarda çalışmalar yapmış bir XII. yüzyıl filozofu ve şairidir. Eserlerinin çoğunu Farsça yazan şair Fars edebiyatında hamse türünün kurucusu sayılır. Ddestansı şiir türünü zirveye taşımış, manzum aşk hikâyelerinin en büyük ustası unvanını kazanmıştır.

Eserleri kendinden sonraki şair ve düşünürleri etkileyerek Sadi-i Şirazi'nin Bostan'ında, Mevlana Celaleddin Rumi'nin Mesnevi'sinde, Emir Hüsrev Dehlevi'nin Hamsesinde, Arif Erdebili'nin Ferhadnamesinde, Ali Şir Nevai ve Abdurrahman Cami'nin "Hamsal"larında, Fuzuli'nin Leyla ve Mecnununda yeniden işlenmiştir.

Nizami'nin ailesi hakkında bilgi yoktur, eserlerinden babasının isminin Yusuf olduğu (etnik kökeni tartışmalıdır) ve annesinin kuzey Azerbaycan bölgesinden olduğu görülebilmektedir. TDV İslâm Ansiklopedisi'nde babasının Türk annesinin Kürt olduğu bilgisi yer alır.

Nizami, kimi kaynaklarda Fars şairi olarak kabul edilegelmiş olsa da Azerbaycan kaynakları onun Türk asıllı olduğu konusunda hemfikirdir. Bir grup araştırmacıya göre Kıpçak, diğerlerine göre Oğuz boyundandır. Babasının Gence'ye gelip yerleştiği ve Nizâmî'nin orada doğduğu kabul edilmektedir.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1141-1145 yılları arasında Gence'de dünyaya geldiği düşünülür. Asıl adı İlyas, lakabı ise Nizammeddin'dir. Aynı dönemde yaşamış olan başka Nizamilerden ayrılmak için Nizami Gencevi yani Genceli Nizami adı ile anılmıştır. Tam adı Ebu Muhammed İlyas bin Yusuf bin Zaki bin Muayyed Nizami şeklindedir

[Nizami Anıtı](#)

40 - Gence

Anne-babasını erken yaşta kaybeden Nizami'nin Gence'de dayısı sayesinde iyi bir eğitim gördüğü, dil ve edebiyat yanında astronomi, felsefe, coğrafya, tıp ve matematik okuduğu, müziğe ilgi duyduğu, Farsça ve Arapçadan başka Pehlevîce, Süryânîce, İbrânîce, Ermenice ve Gürcüce gibi dilleri de öğrendiği anlaşılmaktadır. Kişisel çabalarıyla Orta Çağ döneminin ilimlerini; Orta Doğu'nun sözlü ve yazılı edebiyatını öğrenmiştir. Eserlerinde, İslam ilimleri dışında, Antik Çağ Yunan Felsefesine de tamamıyla hakim olduğuna ve astronomi bilgisine dair kanıtlar bulunur.

Eğitim döneminden sonra resmî bir görev almayıp çevredeki devlet adamlarına gönderdiği şiirlerden elde ettiği para ile geçindi; ancak bir saray şairi olmadı. Saray çevresinde yaşamak yerine mütevazı bir yaşamı tercih eden Nizami, üç kez evlenmiş ve üç eşi de erken yaşta ölmüştür. Eşleri içinden Derbend hükümdarı tarafından hediye edilen Kıpçak cariyesi Afak adlı eşinden 1174'te Muhammed adında bir oğlunun dünyaya geldiği bilinir; nasihatnameleri oğlu Muhammed'e hitaben yazılmıştır.

Dindar bir kişi olan Nizami, Bâtınîliğe şiddetle karşı çıkıp, şiirlerinde Ehl-i sünnet inancını dile getirmiş, İslam peygamberi ve Dört Halife için övgüler yazmıştır.

Nizami, edebiyata lirik şiirler yazarak başladı; ardından toplumsal, terbiyevi ve felsefi içerikli gazeller, kasideler, rubailer de yazdı. Şiirlerinde devrin kültür dili olan Farsçayı kullandı. Eserlerinde aşkı farklı boyutları ile ele aldı; insan ve insan tabiatının güzelliğini işledi; hayatın anlamının insana ve insanlığa saygı göstermek olduğunu ifade eden temalar işledi. Güzelliklerden bahsederken Gence şehriden de özellikle bahsetmiştir.

[Gence girişinde Nizami şiirleri](#)

Günümüze gelen tek eseri 35 bin beyitten meydana gelen Beş Mücevher adlı hamsesidir. Eserin çeşitli kütüphanelerde yüzlerce yazması bulunur. İran'da, Hindistan'da, Avrupa'da basılmış, manzum ve mensur çevirileri yapılmıştır. Kaynaklarda şairin 20.000 beyitlik bir divanı olduğundan bahsedilirse de tam bir nüshası günümüze kadar gelmemiştir.

Eserlerinin yazılış tarihlerinden hareketle onun altmış yaşlarında iken 597-611 yılları arasında öldüğünü söylemek mümkündür. Mezarı eski Gence şehridedir.

Gence kentine yaklaştığımızda yol kenarında çok sayıda, kitap biçiminde anıt görülür. Bunların üzerinde Nizaminin şiirleri yazılıdır. Bence bunlar, Azerbaycanlıların Nizami'ye verdiği önemin bir kanıtıdır.

Gence'ye varmadan yolun bir tarafında Nizami anıt mezarı, karşı tarafında Nizami müzesi bulunur. Her ikisini de ziyaret ettik.

Şah Abbas Camisi

Şah Abbas Camisi ya da Şah Abbas Mescidi ya da diğer adıyla Gence Cuma Camisi Gence'de görülmesi gereken yerlerden biridir.

1606 yılında Safevî hükümdarı Şah Abbas'ın emriyle yaptırılan cami, Şeyh Bahaüddin Amilî'nin projesine göre inşa edilmiştir.

2008 yılında cami binası tümüyle yeniden inşa edilmiştir. Yeniden inşa çalışmaları sırasında bir zarfın içinde eski Rus belgeleri bulundu. Bu belgeler, son inşaat çalışmalarının XVIII. yüzyılın sonunda, Cevad Han'ın hükümdarlığı döneminde değil, 1910 yılında yapıldığı sonucuna varılmasına yardımcı oldu.

[Şah Abbas Camisi](#)

Gence kentinin Kadim Gence yerleşim alanından taşınmasının ardından yeni şehrin planlı biçimde imar edilmesine önem verildi. Bu sürede anıtsal yapılarla birlikte altyapı sistemleri de inşa edildi. Dönemin şehircilik anlayışını yansıtan kanalizasyon sistemi birkaç kilometre uzunluğa ulaştı, tuğladan örülen ana hatlar caminin yanından ve meydanın altından geçerek Genceçay'a bağlandı. Bu sistemin bazı bölümleri günümüzde de kullanılmaktadır. Kentin su gereksinimi ise kârız sistemi (yeraltı su kanalı) aracılığıyla karşılanmıştır.

Şehir merkezinde yer alan Şah Abbas külliyesi, anıtsal cami binasının yanı sıra caminin kuzeyinde yer alan ve iki yandan çift minarelerle çevrili bağımsız bir giriş portalını ve cami çevresinde konumlanan Gence Medresesi'ni kapsamaktadır. Külliye'nin ana yapısı olan caminin inşası genel olarak 1606 yılına tarihlendirilmektedir. C. Aleksandroviç'e göre cami kapısı üzerindeki kitabe'de yer alan "Kilidi-Şamahi" ifadesi, ebced hesabına göre hicrî 1015 yılına (miladî 1606) yılına karşılık gelmektedir. Bununla birlikte bazı kaynaklarda caminin inşa tarihi 1620 olarak verilmektedir. Gence Tarih ve Etnografya Müzesi'nde korunan bir

42 - Gence

kitabede bu tarih yer almakta olup, M. Aliyev 1606 tarihinin daha güvenilir olduğunu belirtmektedir.

Cami ve külliye'nin, Doğu dünyasında tanınmış bir âlim ve mimar olan Şeyh Bahaeddin tarafından inşa edildiği kabul edilmektedir. Şeyh Bahaeddin, caminin yakınında bulunan Şah Abbas Kervansarayı ile Çökek Hamamı'nın da mimarı olarak anılmaktadır. 1885 tarihli Kafkas Takvimi'nde ise Gence Cuma Camii külliyesinin hicrî 1209 yılında Karabağ Hanı'nın ordusu tarafından yağmalandığı ve tahrip edildiği, ardından onarım çalışmalarının başlatıldığı belirtilmektedir.

Cami binası, plan şemasında kare forma sahip merkezî bir harim ile bu mekânla bağlanan yan nişlerden oluşmaktadır. Yapının merkezinde yer alan ana salon yaklaşık 25,30×25,28 m ölçülerindedir. Tüm mimari yapı, 204 m² alana ve 13 m yüksekliğe sahip bu merkezî mekân etrafında kurgulanmıştır. Dört cephesinde derin nişler bulunan kare planlı harim tipi, XVII. yüzyıl Azerbaycan mimarisinde sıkça kullanılan bir düzenleme olup, yapının ana eksenlerini ve girişlerin konumunu açık biçimde belirlemektedir. Yapı kırmızı tuğla ve alçı harç kullanılarak inşa edilmiştir. Merkezî salonun duvar kalınlığı bazı bölümlerde 3 m kadar ulaşmaktadır. Portal, nişler ve köşe odalarında bu kalınlık 1-1,3 m arasında değişmektedir.

Yapının ana girişi, kuzey cephesinde yer almaktadır. Mihrap ise doğal olarak güney duvarındaki nişin derinliğine yerleştirilmiştir. Doğu ve batı cephelerinde de ana giriş niteliğinde iki kapı bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra, ana girişlerin her iki yanında yer alan küçük nişlerden geçilen tali kapılar da mevcuttur. Altı adet dış niş, her biri yaklaşık 12 m² alana sahip olup tarikat mensuplarının kullanımı için tasarlanmıştır. Bu nişlere hem avludan doğrudan hem de merkezî salondan açılan kapılarla ulaşılabilir. Ayrıca yapının dört köşesinde, her biri 12 m² alana ve 4,4 m yüksekliğe sahip küçük odalar bulunmaktadır. Bu odalar avludan erişilebilir durumdadır ve duvar kalınlıkları içinde açılan kapılarla birbirleriyle ve merkezî mekânla bağlantı kurmaktadır.

[Şah Abbas Camisinin içi](#)

Yapının çok sayıda girişe sahip olması, iç mekânlar arasında kesintisiz bir dolaşım sağlamaktadır. Giriş açıklıklarının neredeyse duvar yüksekliğine ulaşması, yapının pylonlar ve sütunlar üzerine oturtulmuş izlenimi vermektedir. Bu özellik, Şah Abbas Camisi'ni aynı

dönemde inşa edilmiş diğer Azerbaycan camilerinden ayırmaktadır. Planlamada simetri temel ilke olarak benimsenmiş, merkezî salon tüm mekânsal düzenin çekirdeği hâline getirilmiştir. Duvar kalınlıkları içinde açılan kapı boşlukları hafif kırıklı bir geometriye sahiptir ve bu durum girişlere özgün bir karakter kazandırmaktadır.

Cami uzun süre medrese olarak hizmet verdi ve bu dönemde Azerbaycan'ın ünlü şair ve bilim adamı Mirza Şefi Vâzih burada ders verdi.

4

GöyGöl

Gence gezimizi tamamladıktan sonraki gün 15 Mayıs 2016 da GöyGöl'e uğradık. Bu göl, 1139'da Gence'de yaşanan büyük bir deprem sonucunda Kepez dağından kopan bir kütlenin Aksu ırmağının önünü kapatması sonucu oluşmuştur.

GöyGöl'ün sözcük anlamı mavi göldür.

Çok güzel manzarası olan bu göl kıyısında sabah kahvaltımızı yedik.

46 - G6yG6l

G6yg6l Azerbaycan'daki ilk ulusal park olarak seçilen yerdir. Deniz seviyesinden 1.600 m y6ksekte bulunan Ağsu Nehri'nin g6rkemli çukurundaki g6l6n suları olağan6st6 bir balık faunası olan b6y6k bir akvaryumdur. G6l6n uzunluğu yaklaşık 2,5 Km, genişliği 600 m, derinliği 93 m'dir. Ocakla mart ayları arasında donmaktadır. G6l6n dik sahilleri sık meşe ve g6ręen ormanlarıyla kaplı olup meşe, g6ręen ve kayın ağaçları yetişmektedir. Burada elma, armut, vişne ve erik gibi meyve ağaçlarına da rastlanmaktadır. Yağışlı mevsimde g6l6n kenarlarında mantar ve orman meyveleri toplamak m6mk6nd6r. Ormanlarda geyiklere, yaban domuzlarına, aylara, kurtlara, vaşaklara ve diğer pek çok hayvana rastlamak olasıdır.

[G6yG6l](#)

G6yg6l ulusal Parkı 2008 yılında kurulmuştur. Birçok y6nde i turist rotası belirlenmiştir. Bunlar yaya ve bisikletler için belirlenen rotalardır. 423 t6r ağaç, çalı (kol), şıfalı bitkiler, nadir kuşlar, vahşi hayvanlar, en çok da maral ve karaca (c6y6r) mevcuttur. En 6nemlisi G6yg6l arazisinde genel olarak 14 g6l vardır. Onlardan yalnız 7'si b6y6k g6ller sıralamasında olduğundan resmi olarak kayda alınmışlardır.

5

Mingeçevir

Mingeçevir Azerbaycan'da dördüncü büyük kentidir. Kura Nehri (Kür çayı) kenti ikiye ayırır. Mingeçevir'in genç bir kent olmasına karşın, kentin bulunduğu bölge eski bir yerleşim yeri olarak bilinir. MÖ 3000'lere varan yerleşim olduğu söylenmektedir. Arkeolojik araştırmalar Mingeçevir'de hidroelektrik santralin inşaatının bir parçası olarak 1930'ların ortalarında başlamıştır.

48 - Mingeçevir

Hidroelektrik santralin inşaatı dünya savaşından hemen sonra başladı. Bu, eski bir yerleşim yeri Mingeçevir'in sistematik araştırmasının başlangıcı oldu. Arkeolojik kazılar, Nisan 1946 - Ağustos 1953 arasında, S. M. Qaziyev başkanlığındaki bir grup arkeolog tarafından, Mingeçevir hidroelektrik santralının, Azerbaycan Bilimler Akademisi Yüksek Kurulu kararıyla bağlantılı olarak kazılar yapıldı. Kazılarda 20.000'den fazla tarihî anıtmezar ve tümülüsler, üretim araçları, tarihî dönemleri kronolojik sırayla yansıtan şeyler, günlük yaşamla ilgili mücevherler bulundu.

[Mingeçevir](#)

Mingeçevir "Işıklar şehri" olarak da bilinir. Kura Nehri üzerinde kurulan ve kent yakınlarında yer alan Mingeçevir Hidroelektrik Santrali'nin inşaatı 1945 yılında başladı ve 1953 yılında tamamlandı. Transkafkasya'da en büyük hidroelektrik santralidir.

Mingeçevir Baraj Gölü, Azerbaycan'ın en büyük gölüdür. Mingeçevir şehrinin merkezi aslında Yevlah Rayonu'nda yer alır. Yevlah Rayonu'nun da özel şehri (Yevlah) vardır. Mingeçevirin güneybatısı ve Boschali, Huruushagi köyleri Mingeçevir bölgesindedir.

Mingeçevir'e 15 Mayıs 2016 günü Şeki'ye giderken uğradık.

6

Şeki

2016 yılında yaptığım gezinin en önemli duraklarından biri Şeki idi. 15 ve 16 Mayıs 2016 günlerini kapsar. 15 Mayıs günü;

- Şeki
- Han Sarayı
- Kervansaray
- Yerel Tarih Müzesi
- Şeki Cuma Camisi

ve 16 mayıs günü

- Kiş
- Ömer Efendi Mescidi
- Halk ve Uygulamalı Sanatlar Müzesi
- Gelesin Göresin

görüldü.

50 - Şeki

Şeki

Azerbaycan'ın kuzeybatısında, başkent Bakü'den yaklaşık 370 Km uzaklıkta bulunan Şeki, Kafkas Dağları'nın güney eteklerinde konumlanır. Şehrin deniz seviyesinden yüksekliği 632 metre kadardır. Kafkasya'nın en hırçın nehirlerinden biri olarak nitelenen Kiş Nehri'nin batı kıyısında yer alan kenti, Gurcana Nehri ikiye böler. Şeki bol suları, verimli toprakları, yeşil doğası ve zengin ormanları ile tanınan en eski Türk yurtlarından biridir.

Arazisi bakımından oldukça büyük olan Şeki, zengin tarihi geçmişi, mimarisi, sanatı, kültürü ve mutfağıyla kendine özgü bir yapıya sahiptir.

Tarih kaynaklarda kentin adıyla bağlı farklı görüşler bulunur. Şeki adının Sakalardan (İskit) kalma olduğu kuvvetli bir olasılıktır. Kentin adı farklı kaynaklarda Şake, Şeke, Şaki, Şaka, Şakki, Şakke, Şekkin gibi yazılmıştır.

Sakaların Şeki'ye yerleşen ilk Türk kavmi olduğu kabul edilir ancak onlardan sonra bölgeye Hun, Bulgar, Barsil, Suvar ve Hazar gibi farklı Türk boyları bölgeye yerleşmiştir. Ayrıca Avarlar, Kıpçaklar, Peçenekler ve Nogaylar gibi Türk boylarının da bölgeyi yurt edinerek farklı köyler, mahalleler kurdukları belirtilir. MS. III-V. yüzyıllarda Kafkas Albanyası'nın bir ili haline gelen Şeki, Hıristiyanlığın yayılmasına paralel olarak bölgenin en önemli dini merkezlerden birine çevrilir. Bu bağlamda Alban ülkesindeki beş piskoposluktan biri Şeki'de yerleşir.

[Şeki](#)

705 yılına kadar Alban devletine bağlı olan Şeki, daha sonra İslam hilafetinin yönetimi altına geçti. Ancak hilafet döneminde Şeki genel olarak özerkliğini muhafaza etmeği başardı. Hilafetin zayıflamasından sonra kısa bir süre yeniden Alban devletine bağlı kalan Şeki, sonradan bağımsız bir devlet haline geldi. X. yüzyılın başlarında devletin tahtına Alban soyundan gelen Ader Nerse adlı biri geçti. Onun zamanında şehir halkının bir kısmı İslam dinini kabul etti. Ancak Ader Nerse'nin ölümünden sonra Şeki, Azerbaycan'ın kuzeyinde varlık gösteren Şirvanşahlar Devleti'ne bağlandı. Buna karşın, içte özerk yapısını korumayı başardı.

XI. yüzyılın ortalarına doğru Azerbaycan'a Selçukluların yürüyüşü başladı. 1070 yılında Selçuklu sultanı Alparslan, Şeki ve civarına sefer yaptı. Bu seferler sonucunda Oğuzlardan

büyük kitleler Şeki ve çevresine yerleştiler. XIII. yüzyılın başlarında Şeki, Moğol akınlarına maruz kaldı, ardından İlhanlı devletine bağlandı. XIV. yüzyılın başlarında İlhanlılar Devleti yıkılınca tekrar bağımsızlığına kavuştu. O sıralarda Şeki'de yönetime Seyit Ali geçti. 1386'da Emir Timur Şeki'ye saldırdığında Seyit Ali Gürcülerle ittifak yaptı. Seyit Ali Nahçıvan'daki Elince Kalesi'nin savunması sırasında hayatını kaybetti, yerine oğlu Seyit Ahmet geçti. Ancak o, Timur'a itaatini bildirdi ve 1402'de Osmanlı sultanı Beyazıt'a karşı savaşa katıldı. Bunun üzerine Timur onu Şeki'nin hâkimi olarak tanıdı.

Emir Timur'un ölümünden sonra Şeki yeniden bağımsızlığını ilan etti; Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Şirvanşahlar devletlerine karşı bağımsızlığı uğrunda mücadeleler etti. Ancak Karakoyunlu Yusuf, Şeki hakimi Seyit Ahmet'in ordusunu mağlup ederek kendisini esir aldı. Karakoyunlu egemenliğini kabul etme ve yüklü miktarda haraç ödeme karşılığında esareten kurtuldu. Karakoyunuların zayıflamasından sonra Şeki, Akkoyunluların egemenliği altına geçti, ancak yine de iç işlerinde bağımsızlığını koruyabildi.

Safeviler devletinin kurulmasından sonra Şeki Safeviler Devleti'ne bağlandı. 1524'te Şah İsmail, Şeki'yi ziyaret etti. Şeki hakimi Hasan Bey, onu büyük bir saygıyla karşıladı. Ancak Şah I. Tahmasip döneminde Şeki'nin içteki bağımsızlığına son vermek üzere Safevi ordusu Şeki'ye saldırdı. Böylece Şeki bağımsızlığını tamamen kaybetti.

1578'de 100 binlik Osmanlı ordusu Gürcistan'ı ele geçirerek Azerbaycan topraklarına girdi. Dönemin Şeki hakimi İsa Han, tahtını bırakıp kaçmak zorunda kaldı. Şeki'ye hakim olan Osmanlı ordusu, bölgeyi müttefiki olan Gürcü kralı II. Aleksandr'a bıraktı. Böylece Şeki bir sancak haline getirildi ve Osmanlı egemenliği altına alındı.

Şeki 1603'te tekrar Safevilerin eline geçti. Şah I. Abbas, 1618'de Şeki'nin yönetimine Ceyirli Muhammed Sultan'ı tayin etti. Ancak Safevilerin yönetimi altına düştükten sonra bölgede büyük bir sömürü faaliyetinin başlaması halkın isyanıyla sonuçlandı. Dolayısıyla Safeviler devletinin yıkılmasına kadar Şeki, istikrarsız bir dönem yaşadı. Bu arada Safevilerin zayıflığını fırsat bilen Ereş hakimi Ali Sultan 1712'de, Gazıkumuk hanı Surhay ise 1721'de Şeki'yi yağmaladılar.

Safeviler devleti, 1722'de sona erince Mart 1736'da Nadir Bey Afşar, Karabağ'da toplanan kurultayda kendisini şah ilan etti. Böylece Safeviler Devleti tarih sahnesinden çekilirken Afşarlar hanedanlığı yönetimi ele aldı.

52 - Şeki

Nadir Şah döneminde Şeki üzerinde ağır bir baskı başladı. Hacı Çelebi liderliğinde örgütlenen halk, Nadir Şah'ın atadığı Şeki hakimi Melik Necef'e karşı başkaldırdı. Melik Necef sarayı basılarak öldürüldü. Yaşanan gelişmelerden rahatsız olan Nadir Şah, 1744'te Hacı Çelebi'yi itaat altına almak için ordusunu Şeki'ye sevk etti. Ancak **Gelersen-Göfersen Kalesi'**ne sığınan Şeki halkı, Nadir Şah ordusunu püskürttü. Nadir Şah ordusu ertesi yıl Şeki üzerine bir kez daha saldırdı. Bu kez Gelersen-Göfersen Kalesi 4 ay boyunca kuşatma altında kaldı. Sonuçta kalede yiyecek yetersizliği meydana geldi ve Hacı Çelebi, Şeki'nin hakimi olarak kalması koşuluyla isyandan vazgeçti. Lakin Hacı Çelebi, çok geçmeden yine başkaldırdı ve akabinde de Şeki'nin bağımsızlığını ilan etti. Böylece Şeki Hanlığı kuruldu.

Nadir Şah'ın ölümünden sonra bütün Azerbaycan topraklarını birleştirmek üzere harekete geçen Hacı Çelebi, Tebriz, Gence, Karabağ ve Şamahı hanlıklarıyla mücadele etmek zorunda kaldı. Bu arada Gebele ve Ereş topraklarını ele geçirerek sınırlarını genişletti. Ancak onun kuvvetlenmesi Gürcü krallarını rahatsız etti. Hacı Çelebi'yi durdurmak isteyen Gürcü kralları Teymuraz ile II. İrakli, Azerbaycan'ın Gence, Karabağ, Nahçıvan ve Revan hanları ile ittifak yapmaya karar verdiler. Ancak 1752'de Gence yakınlarındaki Kızılgaya adlı yerde ittifak anlaşması için hazır bulunan hanlar, Gürcü krallarının ordusu tarafından esir alındı. Haberi duyan Hacı Çelebi derhal Gürcüler üzerine ordu sevk ederek esir hanları kurtardı. Akabinde Borçalı, Gazah ve Gence arazilerini ele geçirerek oğlu Atakişi'yi yeni bölgelerin hakimi tayin etti.

Hacı Çelebi, daha sonra Şamahı Hanlığı üzerine yürüdü. Lakin başarılı olamadı. 1755'te vefat edince yerine oğlu Atakişi geçti. O da 1759'da bir tuzağa düşürülerek öldürüldü. Bunun üzerine Şeki tahtına Hacı Çelebi'nin torunu Hüseyin Han geçti. Hüseyin Han 1778'te Guba hanı Fethali hanın desteğiyle Şamahı Hanlığı'nın batı topraklarına sahip oldu.

Çarlık Rusyası 24 Temmuz 1783'te, Gürcü kralı II. İrakli ile Georgiyevski Antlaşmasını imzalayarak Doğu Gürcistan'ı himayesi altına aldıktan sonra Azerbaycan hanlarından da itaat talebinde bulundu. Azerbaycan hanları ilk başta Rusya'nın talebini önemsemедiler. Ancak Kaçar hükümdarı Ağa Muhammet Şah'ın 1795'te Tiflis'i yağmalaması ve bunun üzerine Rusya'nın 30 binlik orduyla güneye inerek 13 Mayıs 1796'da Derbent'i ele geçirmesi hanları ürküttü. Derhal Rus karargâhına elçiler gönderen hanlar, Rusya'nın itaat talebini kabul ettiler.

1801'de Rusya tahtına Çar I. Aleksandr geçti. Aleksandr derhal Doğu Gürcistan'ın Rusya'ya bağlanması hakkında bir manifesto yayınladı. Ardından Gürcü asıllı Prens Pavel Sisianov'u, bölgeye komutan olarak gönderdi. Prens Sisianov Tiflis'e ulaşıp görevine başlayınca Gürcistan'a komşu Azerbaycan hanlarından yeniden itaat istedi. Tam o dönemde Şeki'de hanlık tahtı uğrunda Selim Han ile kardeşi Memmed hasan Han arasında kıyasıya bir mücadele vardı. Dahası her ikisi Rusya desteğiyle tahtın sahibi olmak için itaate sıcak

bakmaktaydı. Ancak 1803 başlarında Memmed hasan Han, Rus ordusunun Car-Balaken bölgesine saldırmamasına karşı çıktı. Onun tavrı Prens Sisianov'u rahatsız etti. Bunun farkına varan Selim Han, ağabeyini tahttan indirmek için 2 Nisan 1804'te Sisianov'a mektup yazarak Rus tabiiyetine geçmek istediğini bildirdi. Ancak Sisianov'dan herhangi bir cevap alamaması üzerine Şamahı hanı Mustafa Han ile anlaşarak kardeşini tahttan indirdi. Böylece Şeki Hanlığı'nda tahtın sahibi oldu.

3 Ocak 1804'te Rus ordusu Gence Hanlığı'nı işgal etti. Rusya'nın desteğine ihtiyaç duyan Selim Han derhal Kürekçay'a gitti. 14 Mayıs 1805'te Karabağ Hanlığı ile Çarlık Rusyası arasında Kürekçay Anlaşması imzalandı. 21 Mayıs'ta ise Şeki hanı Selim han Rusya tabiiyetine geçtiğine dair anlaşmaya imza attı. Böylece Rusya'nın itaatine geçen Selim Han, her yıl Ruslara vergi ödemeyi, 500 kişilik bir Rus askeri birliğini Şeki Kalesi'nde yerleştirmeyi ve kendi oğlunun küçük olmasından dolayı Şeki ileri gelenlerinden beş beyin oğlunu iki yıllığına rehine olarak Tiflis'e göndermeği kabul etti. Böylece Şeki Hanlığı, Mayıs 1805'te Rusya hakimiyetini kabul etmiş oldu.

Karabağ hanı İbrahim halil Han 1806'da Ruslar tarafından katledilince Selim Han isyan etti ve Şeki'deki Rus garnizonunu kovdu. Ancak Rus ordusu çok geçmeden Şeki'ye saldırarak Selim Han'ı mağlup etti. Selim Han, 22 Ekim 1806'da kaleden çıkarak İran'a kaçtı. Selim Han'dan boşalan hanlık tahtına Rus yönetimi Cafergulu Han'ı tayin etti. Lakin Şeki'nin yerel beyleri onun atanmasına itiraz ederek isyan ettiler. Bundan dolayı şehirde Rus güçleriyle çatışmalar çıktı. Bazı köylerin halkı da isyancı kalabalığa katıldı. Bunun üzerine Çar hükümeti Şeki'ye ilave askeri birlikler göndererek isyanı bastırdı. 1819 yılına gelindiğinde Şeki hanı İsmail'in ölmesi üzerine Çarlık hükümeti hanlığı feshederek Şeki'yi bir vilayet haline dönüştürdü.

Çarlık Rusyası döneminde Şeki'de yönetim aleyhine birkaç isyan daha meydana geldi, lakin acımasızca bastırıldı. Çarlık yönetimi gelişmesine bağlı olarak şehri önce iki, sonra ise dört idari mahalleye taksim etti. Akabinde ismini Nuha olarak değiştirdi. 1859'da Nuha'yı önce Şamahı sonra Bakü, 1868'de ise Yelizavetpol (Gence) vilayetine bağladı.

Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönemde Şubat 1918'de Taşnak çeteleri Şeki'ye saldırdı. Bunun üzerine Şeki halkı silahlanarak çetelere karşı mücadeleye başladı. Haziran 1918'de Şeki'ye gelen Kafkas İslam Ordusu, Ermeni çetelerine son darbeleri indirerek halkı zulümden kurtardı. 1918-1920 yıllarında Azerbaycan'ın bağımsızlığı döneminde Şeki en önemli şehirlerden biri oldu. Bağımsız Azerbaycan hükümeti bölgenin ekonomik açıdan kalkınması için bazı planlar kabul etti. Ancak hükümet icraatlarını yerine getiremeden 28 Nisan 1920'de Bolşevik XI. Kızıl Ordu tarafından devrildi. Azerbaycan'ın bağımsızlığına son verilirken 5 Mayıs'ta Şeki, Kızıl Ordu'nun işgaline uğradı.

1930'da Azerbaycan Sovyet yönetimi, idari değişiklik yaparak Nuha ilini oluşturdu. Lakin

54 - Şeki

1963'te Nuha ilini feshederek arazisini komşu Oğuz iline devretti. 1965'te karar bir kez daha değiştirildi ve Nuha ili yeniden tesis edildi. 1968'den itibaren ilin ismi Şeki olarak değiştirildi. 1991'de Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile Şeki, merkezi Şeki şehri olan Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı bir il statüsü halini aldı.

Şeki'nin ekonomisi tarih boyunca hep ipek üretimine bağlı oldu. O yüzden eski seyahatnamelerde Şeki, Kafkasya'nın en mühim ipek üretim merkezi olarak kaydedilir. XV. yüzyıldan sonra ipek üretimi ve ticaretinin gelişmesiyle tüccarların barınması için şehirde kervansaraylar inşa edildi. XVIII. yüzyıla gelindiğinde şehir, doğu batı ticaretinin en önemli duraklarından biri haline geldi.

1829'da Şeki'ye bağlı Hanabad köyünde ipekçilik okulu açıldı. XIX. yüzyıl ortalarından itibaren üretilen ipek büyük oranda ihraç edilmeye başlandı. 1862'de Londra'da düzenlenen uluslararası ipek fuarında Şeki ipeği ödüle layık görüldü. 1863'te Şeki'de dünyanın en büyük ipek sarma fabrikası inşa edildi. Böylece Şeki, XIX. yüzyılın sonlarında ipek üretimine göre Güney Kafkasya'da ilk sırada yer aldı. Bu arada ipek üretimi büyük fabrikaların yanı sıra Davil adlanan küçük atölyelerde de gerçekleşti. 1914 yılına ait bir istatistikte şehirde 86 ipek fabrikası ile 36 Davil'in faaliyet gösterdiği anlaşılmaktaydı.

Sovyetler döneminde ipek sanayisine devlet özel bir ilgi duydu. Dahası özel teşebbüse sıcak bakmayan Sovyet yönetimi 1931'de Şeki'de, Lenin adına bir İpek Fabrikası inşa etti. Fabrikada 1954'te boyama ve süsleme, 1968'de ise 754 tezgâhtan ibaret dokuma atölyeleri tesis edildi. İpekçiliğin yanı sıra Şeki'de bahçe ürünleri de ekonominin ciddi bir getiri kalemi idi. Elma, dut, armut, ceviz ve fındık gibi bahçe ürünleri yetiştirilen bölge hem iç hem de dış pazarı temin ediyordu. Şeki'nin ekonomisine katkı sunan bir kalem de sanatkârlık ürünleri idi. Eskiden beri Azerbaycan'ın en mühim sanatkârlık merkezi olarak tanınan Şeki'de, 1840'ların sonunda toplamda 300'e yakın sanatkâr atölyesi ve fabrikası vardı.

Şeki, kendine has üsluptaki mimarisi ile de hep dikkat çeken bir bölgedir. Şehirdeki tarihi saraylar, kaleler, kervansaraylar, camiler, hamamlar ve çeşmeleri Türk İslam kültürünün bir parçası sayılmaktadır. Kuşkusuz bu mimari eserler içinde en önemlisi, hiç kuşkusuz Hanlık Sarayı'dır. 1762'de tamamlanan sarayda ana malzeme olarak sadece tuğla ve ahşap kullanılmıştır. Hem iç mekânı, hem de süslemeleriyle geleneksel Türk saraylarını anımsatan saray, pencerelerindeki geometrik tasarımları ve renkli camlarıyla göz doldurmaktadır. 10 Temmuz 2019'da saray UNESCO tarafından Dünya Kültür Miras Listesine alınmıştır.

Şeki'nin eski tarihî evleri, Anadolu ve İstanbul'daki ev tasarımlarına çok benzemektedir. Genelde tek ya da iki katlı olarak inşa edilen evler, sınıf mensubiyetini anlatması bakımından farklı yapıda inşa edilmişlerdir. İpekçiliğiyle meşhur şehir evlerinin bir özelliği de çatılarının çok yüksek olmasıdır. Zira bu çatılar ipek kozalarının yetiştirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Şehirde eskiden beş kervansaray varken günümüzde ancak ikisi sağlam

kalmıştır. Ortaçağ Batı Avrupa tarzında inşa edilen Yukarı Kervansaray, kapıları kapatıldığında tipik bir kale görünümüne sahiptir. Şehirde ayrıca tarihi hamamlar vardır. Nitekim bunlar arasında Abdüselam, Ağvanlar, Hacı Gani, Mehmed Nebi ve Abdülhalik gibi tarihi hamamlar günümüze kadar ulaşmıştır. Hamamlar genelde Türk hamam mimarisine uygun olarak inşa edilmişlerdir. Bu arada şehrin bir diğer tarihi eserleri de camii ve mescitleridir. Bunlar arasında Han Mescidi, Cuma Camii ve Gödek Minare gibi camiler, üslup olarak Selçuklu mimarisini andırmaktadırlar.

Şeki aynı zamanda önemli şahsiyetler yetiştirmiş bir bölgedir. Edebiyat alanında üç isim oldukça meşhurdur; bunlar Mirza Fethali Ahundov, Selman Mümtaz ve Bahtiyar Vahapzade'dir. Ahundov, Türk ve Doğu dünyasında ilk kez Türkçe drama kaleme alan bir aydındır. Edebiyatçı Selman Mümtaz, özellikle Türk kimliği ve bilincine sahip çıkan bir yazar olarak tanınmış, 1918'de Bakü'nün işgalden kurtarılmasında büyük hizmetleri geçen Enver Paşa ile Nuri Paşa'ya övgü dolu şiirler yazmıştır. Bahtiyar Vahapzade şairliği ile beraber bir fikir adamı olarak da bilinen aydınlardan biri olmuştur. Şiirlerinde tarihi geçmişe atıf yaparak Türklük bilincini savunan şair, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki kardeşliğe vurgu yaptığı ünlü "Azerbaycan-Türkiye" şiiriyle gönülleri fethetmiştir.

Han Sarayı

Eski bir han olan Şeki Han Sarayı şu anda müze olarak görev yapmaktadır. XVIII. yüzyılda inşa edilen saray binası, şehrin kuzeydoğu kesiminde, kale duvarlarıyla çevrili alanda yer almaktadır

30 m uzunluğa sahip iki katlı sarayın 300m² alanı, 6 odası, 4 koridoru ve iki aynalı balkonu bulunuyor. Sarayın cephesi av ve savaş sahnelerini betimleyen çizimlerin yanı sıra geometrik ve bitkisel desenlerle süslenmiştir. Cephenin tam ortasında farklı renkli camlardan yapılmış büyük bir ızgara pencere bulunmaktadır. Sarayın renkli camlardan yapılmış kafesli pencereleri taş çerçevelerin üzerine yerleştirilmiştir.

Aynı zamanda kamu konut binalarının özelliklerini de taşıyan saray binası, Kafkasya'daki XVIII. saray mimarisinin en güzel örneklerinden biridir ve İslam Doğu'nun mimari incilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Saray, şehrin tarihi merkeziyle birlikte Dünya Mirası Alanıdır.

[Han Sarayı](#)

56 - Şeki

Sarayın XVIII. yüzyılda yapıldığı biliniyor. Sandor Rado, sarayın 1760 yılında Hüseyin Han tarafından yaptırıldığını, kısa süre sonra da yeniden imar çalışmalarının başlatıldığını belirtiyor. Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisinde sarayın 1860'lı yıllarda Hüseyin Han Müştak'ın emriyle yaptırıldığı belirtilmektedir.

ANAS El Yazmaları Enstitüsü'nün 1979 yılında toplayıp yayınladığı Farsça el yazması "Maddeyi-tarih"de verilen bilgiye göre (yazmaya göre yazarın Salman Mümtaz olduğu varsayılmaktadır), sarayın inşasına 1789-1790 yılında başlanmıştır.

Kalenin 1853 yılında hazırlanan planına göre Han'ın ailesine yönelik çeşitli yapılar bulunuyordu. Saray kompleksinin yanı sıra kalede bir hazine, kışla, bir hapisane ve 1828'de han camisine dönüştürülen bir Ortodoks kilisesi bulunuyordu.

1968 yılında sarayın bulunduğu Şeki'nin Yukarı-Baş adlı tarihi bölümü tarihi-mimari sit alanı ilan edildi. 24 Ekim 2001'de Han Sarayı, Şeki'nin tarihi kısmıyla birlikte UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne aday gösterildi. 1 Ağustos 2010'da UNESCO Genel Direktörü İrina Bokova, Azerbaycan'a yaptığı resmi ziyaret sırasında Han'ın Sarayını ziyaret etti. Saray, 2019 yılı itibarıyla Şeki'nin tarihi merkeziyle birlikte Dünya Mirası Listesi'nde yer almaktadır.

Bina 31,7 m uzunluğunda, 8,5 m genişliğinde ve 10 m yüksekliğindedir. Her katın yüksekliği 3,35 metredir. Saray binası hem cephe hem de plan çözümlülüğü özellikleri açısından simetriktir. Dikey olarak binanın ikinci katı birinci katın planını tekrarlıyor. Odalar uzun aks boyunca sıralanmıştır. Her iki katın ortasında araştırmacıların resepsiyon için kullanıldığına inandıkları bir girintili oda bulunuyor. Salonun yanlarında koridorla ayrılmış daha küçük odalar bulunmaktadır. Bu odaların ikincil misafirlere yönelik olduğu düşünülüyor.

Sarayın her iki katındaki ana salonlar benzer planlama özelliğine sahiptir: Kuzey tarafında, köşedeki vitraylı güney pencerelerine açılan küçük odalar bulunmaktadır. Bu sayede her iki salonda da iki bağımsız plafond bulunur: Kuzey duvarında derin bir niş ve salonun ana kısmındaki plafond. Sarayın duvarları astarlıdır derin bir frizle iki seviyeye ayrılmıştır. Alt kattaki nişler genellikle dikdörtgen şeklindedir ve sarkıtlarla tamamlanırken, üst kattaki nişler sarkıtsız aksel bir yüzeye sahiptir.

Salonun kuzey duvarlarında ve birinci katın yan odalarında bir oda sobası -

[Han sarayı](#)

buhar odası bulunmaktadır. İkinci katın salonunda buhar odası yoktur. Sarayın dört odasının duvarları ve tavanları resimlerle kaplıdır. Birinci kattaki iki yan odanın duvarlarında resim yok ama duvarları resim yapmak için tasarlanmış: İç kısımlarda renkli kontur izleri var. Sadece birinci kattaki salonun tavanı ahşap olup, tablolarla kaplıdır. Tüm odalarda tavan ve duvarların birleşim yerleri sarkıtlarla süslenmiştir. Daha sonraki dönemlerde yapıda yapılan değişiklik ve eklemeler, orijinal görünümüne ciddi bir zarar vermemiştir.

Saray binasında odaların duvarları, holleri ve pencere çerçeveleri vitray şebeke pencerelerle kaplanmış. Renkli camlarla tamamlanan şebeke pencerelerin geometrik desenleri, sarayın ana cephesinin genel kompozisyonunu tamamlıyor. Salonların ve odaların tam şebekeli pencereleri ana cepheye açılmaktadır ve aralarında aynalı sarkıtlarla tamamlanan derin giriş ve balkon nişleri bulunmaktadır. Şebekelerin desenleri halk sanatçıları tarafından küçük ahşap detaylardan tutkal ve çivi kullanılmadan çizim yöntemiyle bir araya getirilmiştir. Her iki katın ana salonlarının ve üst kattaki yan odaların dış duvarlarının tamamen vitray pencerelerle değiştirilmesi bu sarayın ana mimari özelliği olarak kabul edilir.

Sarayın her iki katının orta salonları ve ikinci katın yan odalarındaki tüm duvar yüzeyleri, nişler, duvarlardan tavanlara ve tavanlara kadar sarkıt şeklindeki geçişler tablolarla kaplıdır. Saray resimleri dört gruba ayrılır: Geometrik ve bitki desenli resimler, olay örgüsü resimleri, hayvan resimleri, bitki ve hayvanları bir arada gösteren resimler. Han'ın sarayındaki resimler aynı zamanda altının yaygın kullanımıyla da karakterize edilir. Resimler, o zamanın tüm duvar resimlerinde olduğu gibi, alçıpan üzerine yumurta temperasıyla yerel tonlarda yapılmıştır. Sanatçılar altın, turkuaz, kırmızı, mor ve sarı renklerini tercih etmişlerdir.

Ana cephe zengin bir şekilde dekore edilmiştir. Geometrik ve bitkisel desenler, sarkıt kemerler ve renkli istifleme ızgaralı vitray pencereler, sgraffitto ve kabartma renkli kaplamalarla süslenmiş, sarayın cephesine alışılmadık bir şenlik havası veriyor. Alt katın panellerinde bir zamanlar Azerbaycan'da kutsal kabul edilen hayat ağacına bakan tavus kuşları tasvir edilmiştir.

Sarayın içi de duvar resimleri ve desenlerle süslenmiştir; Nişler, buhar odası, tavanlar, sarkıtlı kornişler, aydınlatma renkli cam ızgara pencereleri aracılığıyla gerçekleştiriliyor - bunların hepsi bir arada lüks bir saray ortamı yaratıyor. Katlar çok yüksek olmasa da (sadece 3,35 m), mimar illüzyon yardımıyla yüksek bir izlenim yaratmayı başarmıştır.

İç mekanları süsleyen resimler farklı dönemlerde ve farklı sanatçılar tarafından yapılmış; Bunlar arasında "Firangian" (Avrupalı sanatçılar anlamına gelir) sanatçıların yaptığı ve alt salonun tavanındaki sarkıtlarda muhafaza edilen tablolar, Şuşalı ünlü sanatçı Usta Kanbar,

58 - Şeki

kardeşi Usta Safar ve oğlu Şükür'ün yaptığı tablolar, Şamahılı sanatçı Aligulu, Gurbangulu ve Cafer'in tablolarının yanı sıra Abbasi'nin tabloları da var.

İç mekandaki en eski tablolar XVIII. yüzyıla ait olup, bunların arasında ikinci kattaki ana salonun tavanına Abbasgulu'nun yaptığı tablolar da bulunmaktadır. Sarayın duvarlarında adı geçen Abbasgulu'nun aynı zamanda mimar olduğu da sanılıyor. Birinci katın resimleri 1895-1896 yılında Şamahılı Mirza Cafer tarafından, ikinci katın resimleri ise 1902 yılında Şuşalı Kanbar Usta tarafından yapılmıştır. Şamahılı sanatçılar Aligulu ve Gurbangulu ağırlıklı olarak üst kattaki odalarda çalıştılar.

Şeki Han'ın sarayının friz resimlerinin kompozisyonu ve renkleri, stilize edilmiş bitki desenlerini tekrarlıyor. Bu resimler Usta Kanbar'ın Şuşa'daki Mehmandarov'un evinin frizleri üzerine yaptığı tabloları anımsatmaktadır. Şeki Han'ın sarayının süslemeleri orijinal ve karmaşık olmasına rağmen gerçekçi görüntüler renklerinden dolayı kaba ve uyumlu değildir. N.M. Miklashevskaya, Mehmandarovların evinin frizlerinin sanatsal açıdan Şeki Han'ın sarayındaki frizlerden daha değerli olduğunu yazıyor. Buradan hareketle araştırmacı, Şeki Han'ın sarayındaki friz resimlerinin Usta Kanbar tarafından yapılmadığını varsaymaktadır. Kabaca boyanmış parlak pembe gül resimlerini Safarbeyov ailesinin evinin tavanındaki neredeyse aynı gül resimleriyle karşılaştıran Miklashevskaya, bunların aynı sanatçı tarafından, muhtemelen Usta Ganbar'ın kardeşi Usta Safar tarafından yaratıldığını belirtiyor. Bu frizin temizlenmiş küçük kısmı (4x4 cm) 18. yüzyıla ait resimlerin bulunmasına yol açmıştır. Yeni tablonun desenleri burada da tekrarlanırsa da başka renkler kullanılmış: Arka plan beyaz yerine zeytin yeşili, diğer renkler ise daha hoş tonlarda.

[Han sarayı](#)

Şeki Han'ın sarayının ikinci katının merkez salonundaki av ve savaş sahnelerini tasvir eden frizler sanatsal açıdan büyük önem taşıyor. Salonun genel görüntülerinin arka planına karşı, renk ve tema açısından oldukça farklı olan friz, görüntülerde yaşanan olaylarla izleyicinin dikkatini çekmektedir. İlginç panoramalarıyla bu frizler, Azerbaycan görsel sanat tarihinin özel bir gelişim aşamasını temsil ediyor ama aynı zamanda zengin etnografik ve kısmen tarihi malzeme de sağlıyor [20].

25 cm genişliğindeki bu friz, ızgaradan başlayarak kapı ve nişlerin üzerinden geçerek küçük odaların duvarlarını kaplamaktadır. Üst kısımda friz hafifçe çıkıntı yaparak on cm'lik bir raf oluşturur. Salonun üst ucundaki frizde (12,60 m) savaş sahneleri, kuzey tarafındaki nişte ise (4,50 m) yangın sahneleri tasvir edilmiştir.

İkinci katın yan odalarının tavanları, Şekihanovların evinin salonunun tavanı gibi merkezi oval bir tavana sahiptir. Plafondların beyaz zemini mavi dallarla süslenmiş olup, dalların arasında gerçekçi bir şekilde kuş ve hayvan tasvirleri yer almaktadır. Bu plafondlar, desenlerinin karmaşıklığı veya renk zenginliği açısından ana salonlardaki plafondların gerisinde kalmaktadır.

Yukarı Kervansaray

Gürcençay'ın kavisli kıyısı boyunca, kentin ticari merkezi konumundaki Yukarı ve Aşağı Kervansaraylar dahil olmak üzere bir dizi yapı bulunmaktadır. Kervansaraylar, feodal Doğu'nun vazgeçilmez unsurları arasında yer almış; bölgeyi ziyaret eden tarihçiler ve seyyahlar, Azerbaycan'dan söz ederken kervansaraylara her zaman özel bir yer ayırmış ve çoğu zaman onları ayrıntılı biçimde tasvir etmişlerdir.

İpek Yolu'nun geçtiği güzergahta yer alan Azerbaycan'ın en eski zanaat, ipekçilik ve ticaret merkezlerinden biri olan Şeki, kervan yolları aracılığıyla diğer hanlıkların ve birçok yabancı ülkenin ticaret merkezlerini bir araya getirmiştir. XVIII–XIX. yüzyıllarda şehirde inşa edilen kervansaray yapıları, yalnızca kervanların ve seyyahların konaklaması için değil, aynı zamanda çeşitli ticari işlemlerin yürütülmesi için de tasarlanmıştır.

[Yukarı Kervansaray](#)

Büyüklüğü ve ticarete elverişliliğiyle tüm Transkafkasya'da ün kazanan Yukarı Kervansaray, XVIII–XIX. yüzyıllarda Şeki'de bulunan beş büyük kervansaraydan ("İsfahan", "Tebriz", "Lezgi", "Teze Kervansaray") günümüze ulaşabilmiş iki kervansaraydan biridir. Diğeri ise Aşağı Kervansaray'dır.

XVIII. yüzyıla tarihlenen her iki anıt da yerel ustalar tarafından inşa edilmiştir. Yapım teknikleri ve sundukları olanaklar bakımından son derece kullanışlı ve nitelikli olan bu

60 - Şeki

yapılar, büyük ölçekli ticari anlaşmaların ve alışverişlerin gerçekleştirilmesi için elverişli koşullar sunmuştur.

Toplam alanı 6.000 metrekare olan Yukarı Kervansarayda, Şeki mimarisine özgü olarak tuğla ile dere taşının birlikte kullanılması yapıya özgün bir karakter kazandırmaktadır. Yapı, topoğrafyaya uyumlu biçimde, sokağa bakan cephede 14 m iç avlu tarafında ise 8 m yüksekliğinde inşa edilmiştir. 300'ü aşkın oda ve bodrumdan oluşan kervansarayın iki giriş kapısı vardır. Bina üç katlıdır: Tüccarlar mallarını bodrumlarda depolar, birinci katta ticaret yapar, ikinci katta ise ikamet ederlerdi. Kapıların iç kısımlarındaki tavanlar tuğladan örülmüş tonozlu kubbelerle örtülüdür. Yakın Doğu'nun en büyük tuğla tonozlu kubbelerinden biri sayılan ana girişin zengin biçimde süslenmiş kemeri, arazinin eğiminin fazla olması nedeniyle yapının köşesinde, üçüncü kat seviyesinde inşa edilmiştir. Sade avlusu, tonozlarla örtülü aynı ölçüdeki hücreleri, avlu revakları, havuz ve bunları çevreleyen yeşil alanlar, kervansarayın genel kompozisyonunu tamamlayan başlıca unsurlardır.

Günümüze kadar güzelliğini ve mimari üslubunu koruyarak ulaşan yapı günümüzde otel olarak kullanılmaktadır. Bu otelde konaklamak istedik ancak uygun olmadı.

Tarih ve Yerel Kültür Müzesi

Shaki Tarih ve Yerel Kültür Müzesi, Eylül 1925'te kuruldu. 1980'de müze, 1895'te kışla olarak inşa edilmiş bir binaya taşındı. Müzenin toplam alanı 924 m² olup , bunun 724 m²'si sergi salonlarına ayrılmıştır. Müzede, Şeki halkının tarihi, kültürü, eski sanat biçimleri, etnografyası ve mutfağını yansıtan 5000'den fazla sergi bulunmaktadır. Bunların yaklaşık 3000'i sergi odalarında sergilenmektedir. Ayrıca, Şeki halkının Büyük Vatanseverlik Savaşı'na (1941-1945), Afganistan savaşı'na ve Birinci Karabağ savaşı'na katılımını yansıtan stantlar da bulunmaktadır .

[Tarih ve Yerel Kültür Müzesi](#)

Müze aşağıdaki bölümlerden oluşmaktadır:

- Doğa
- Antik çağ
- Etnografi

- Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti
- Bilim, kültür, sağlık rakamları
- Savaş zaferi
- İpek
- Tarım
- Shaki'nin sofrası ve mutfak kültürü
- Konferans salonu

Şeki Cuma Camisi

Şeki Cuma camii 1900-1914 yıllarında Şeki'nin Tabakhane mahallesinde inşa edilmiştir. Cami, yanındaki medrese ve Yer altı hamamı ile birlikte külliye olarak inşa edilmiştir. Taşa kazınmış tarihe göre caminin inşaatının 1914 yılında ilave bir balkon, hücre ve minare yapılmasıyla tamamlandığı söylenebilir. Daha sonra caminin yanına bir medrese yapılmıştır. Medrese caminin balkonuna bağlıdır.

Cami, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 2 Ağustos 2001 tarih ve 132 sayılı kararı ile yerel öneme sahip taşınmaz tarihi ve kültürel anıtlar listesine dahil edilmiştir.

7 Temmuz 2019'da "Şeki'nin tarihi merkezi, Han Sarayı ile birlikte" UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alındı.

Sovyet işgalinden sonra 1928'den başlayarak dinsizleştirme çalışmaları başladı. Azerbaycan Komünist Partisi, o yılın Aralık ayında, birçok cami, kilise ve sinagogu eğitici amaçlı kuruluşlara vermek için karar aldı. Bu kapsamda Şeki Cuma Camii'nin minaresi de işgalden sonra yıkıldı. Caminin binası spor okulu olarak kullanılmıştır. Binayı spor salonuna uyarlamak için mescidin iç balkonu yıkılmıştır.

1988 yılında caminin binası yanmıştır. 1989 yılında camide ölçü çalışmaları yapılmış ve restorasyon projesi hazırlanmıştır. Caminin hariminde yapılan kazılarda revak tarafındaki iç duvarın yeri bulunmuş ve bu duvarla birlikte iç revak restore edilmiştir. Daha sonra yığma örgü ile kapatılan pencereler açılarak ölçü çizgilerine göre

[Şeki Cuma Camisi](#)

62 - Şeki

restore edilmiştir. Projeye göre iç kısma 4 büyük sütun yerleştirildi ve caminin mihrabı restore edildi.

Caminin minaresi arşivde bulunan bir fotoğrafa dayanarak restore edildi ve temelinden kubbesine kadar 28,5 metre yüksekliğe yeniden inşa edildi. Minare restore edilerek 1991 yılında tamamlandı.

Şeki'nin tarihi bölgesi 2001 yılından bu yana UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne aday gösterildi. 7 Temmuz 2019'da "Hanalı Şeki Tarihi Merkezi" UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edildi.

Yerel inşaat malzemeleri, nehir taşları ve pişmiş tuğlalar caminin inşasında kullanıldı. Plana göre, taş ve ahşap bölmelerle bölünmüş kemerli sütunlu bir salon vardı ve bu büyük çatının kaplanmasına izin veriyordu. On direkli minber ahşaptan yapılmıştı. 28,5 m yüksekliğindeki minare, cami binasından birkaç metre uzakta inşa edildi. Üst kısmı daralan minare, tuğla oymaları ve kabartma desenleri ile süslenmiştir.

Caminin içi sadedir. İbadet yeri, hücreleri medrese olarak kullanılmaktadır. Cami kompleksi "N" şeklinde olup iki katlıdır. İkinci katta kadınlar için bir dua salonu bulunmaktadır. Ana cephe tuğla oymaları ile süslenmiştir.

Ömer Efendi Mescidi

XIX. yüzyılda inşa edilen Ömer Efendi camisi, günümüze kadar özgün görünümünü korumuştur. Sovyet işgalinden sonra caminin binası depo olarak kullanılmıştır. 1950 yılından sonra yapı tekrar cami olarak kullanılmıştır. 1986 yılında camide yangın çıkmıştır. 1987 yılında cami, yangından sonra Şeki'deki Cuma Camisi imamı Hacı Salim Efendi'nin girişimi ve yerel halkın maddi desteğiyle yeniden inşa edilmiştir.

Ömer Efendi Camisi'nin binası dikdörtgen planlıdır. Caminin cephesi pişmiş tuğla motifleriyle dikkat çekmektedir. Caminin alanı 105 m² dir. Avlu alanı 525 m²dir. Caminin inşası sırasında çakıl ve pişmiş tuğla gibi yerel yapı malzemeleri kullanılmıştır. Caminin çatısı demir levhalarla kaplı olup, zemini ve tavanı ahşaptır.

Caminin giriş kapısının önünde açık şerefe bulunmaktadır. Caminin

[Ömer Efendi Mescidi](#)

avlusunda bulunan havuzda abdest aldıktan sonra namaz kılmaya gelenler geniş bir salona geçerler. Ana ibadethanenin 14 penceresi vardır. Ana ibadethanenin karşısında, toplam alanı 80 m² olan daha da büyük bir ibadethane vardır. Bu alanın 45 m²'si kadınlara ayrılmış. Gerisi koridor olarak kullanılıyor.

Caminin minberi ahşap olup zarif el işlemleri ile süslenmiştir. Bitkisel süslemelerle süslü mihrabın yüksekliği üç metredir.

Pişmiş tuğladan inşa edilen caminin minaresi yuvarlak planlıdır. Yüksekliği 14 metredir. Yapının ana yapısında yer alan minare üzerindeki tuğla bezeme, Şeki zanaatkarlarının özel mimari üslubunu, beceri ve yeteneklerini yansıtmaktadır.

Halk ve Uygulamalı Sanatlar Müzesi

Şeki Halk ve Uygulamalı Sanatlar Müzesi (Şeki Uygulamalı Sanatlar Müzesi), Şeki kentinde, tarihi kale içinde yer alan eski bir Ortodoks kilisesi (Yuvarlak Kilise) binasında bulunan, bölgeye özgü yerel el sanatlarını ve kültürel öğeleri sergileyen bir müzedir. Şebeke (ahşap işçiliği) ve halı dokuma örnekleri öne çıkar. Şeki Kalesi (Naryngala) sınırları içerisinde, Şeki Hanları Yazlık Sarayı'na yakın bir konumda yer alır.

[Halk ve Uygulamalı Sanatlar Müzesi](#)

Yapı, XVIII. yüzyıldan kalma eski bir Rus Ortodoks Kilisesi olup, mimari yapısı "Yuvarlak Kilise" olarak da bilinir. Müzede Şeki bölgesine ait el sanatları, geleneksel kıyafetler, ev eşyaları ve halılar sergilenmektedir.

Gelesin Göresin (Gellersen Görersen)

Galarsan-Gorarsan Kiş Nehri kıyısında, Şeki şehrine yaklaşık 4 Km uzaklıkta, Garatepe Dağı'nın zirvesinde bulunan bu kaleyi ziyaret ettik. Kaleye gitmek üzere tırmanmaya başladık ancak bir türlü yol bitmek bilmedi ama sonunda kaleye ulaştık.

64 - Şeki

Kalenin inşası VIII. veya IX. yüzyıla tarihlenmektedir. Gellersen-Gorersen tamamen sağlamlaştırılmış ve savunma amacıyla kullanılmıştır. Azerbaycan dilinden çevrildiğinde kalenin adı "gelecek, görecek" anlamına gelir. Şeyhi Hanlığı tarihinden ilginç bir olay bununla bağlantılıdır.

[Gelesin Göresin](#)

XVIII. yüzyılda İran hükümdarı Nadir Şah, Şeyhi Hanlığı'na saldırdığında, Şeyhi Hanlığı Hanı Hacı Çalabi Han kaleye sığınmıştı. Nadir Şah ona teslim olmayı teklif ettiğinde, Çalabi "Gelecek ve göreceksin" diye cevap verdi. Böyle bir cevabı beklemediği için öfkelenen Nadir Şah, kaleyi zorla ele geçirmeye karar verdi. 1744 yılında Şah, büyük bir orduyla kaleye yaklaştı, ancak ele geçiremedi ve geri çekildi. O zamandan beri kale Gellersen-Gorersen olarak ünlendi.

Kalenin bulunduğu yerden bütün ova görülmekteydi.

7

Kiş

Kiş aslında şeki'nin içinde bir yer ancak özelliklerinden dolayı ayrı bir bölümde anlatmak istedim.

Movses Kaghankatvatsi'ye göre, MS 1. yüzyılda Edessalı Thaddeus'un öğrencisi Aziz Elishe , Gis adlı bir yere geldi ve orada bir kilise inşa edip bir ayın düzenledi. Kilise, "Doğu halkının manevi merkezi ve aydınlanma yeri" oldu. Gis'ten dönerken Aziz Elishe, küçük Zerguni vadisindeki putperest sunağın yakınında bilinmeyen kişiler tarafından öldürüldü.

66 - Kiş

Rus Ortodoks Kilisesi Bakü Piskoposluğuna göre, Movses Kaghankatvatsi'nin bahsettiği Gis'in yeri, Azerbaycan'ın Şeki bölgesinde, Kura Nehri'nin sol kıyısında bulunan günümüz Kiş'i ile özdeşleştirilmiştir. Kiş Kilisesi, Kafkas Arnavutluğu'nda ve Kafkasya'da inşa edilen ilk kilisedir. Ancak, Ermeni yorumcu Karapetian'a göre, Kiş'in coğrafi konumu Kaghankatvatsi'nin tarif ettiğiyle uyuşmuyor gibi görünüyor. Karapetian, Gis'i Kiş'in 60 km güneydoğusunda, Uti (Utik) ilinin Gabala bölgesinde bulunan Bomen/Bum köyü olarak tanımladıklarını düşünüyor.

Gürcü tarih yazımına göre, 10. yüzyılda Kiş halkı Gürcü Ortodoks Kilisesi'ne geçti. O zamanlar Sourb Asvatatzin Kilisesi'nin bir parçası olarak bilinen Kiş, XVII. yüzyıla kadar faaliyet gösteren bir Gürcü piskoposunun ikametgahı haline geldi. Kiş halkı 1720'lerde İslam'a geçti; ancak daha sonra Rusya bölgeyi ele geçirdiğinde bazı köylüler Hristiyan inancına geri döndü. 1836'da Arnavut kilisesi, bu bölgedeki Gürcü veya Rus olmayan tüm aktif kiliselerle birlikte Ermeni Apostolik Kilisesi'ne dahil edildi ve Kiş Kilisesi 1860'larda yeniden kuruldu ve Aziz Elişe (Yegişe) ile ilişkili olduğuna inanıldığı için bir hac yeri haline geldi.

Köyün başlıca tarihi cazibe merkezi, yukarıda bahsedilen eski Kiş Kilisesi'dir. 2003 yılından beri tapınak, içinde arkeolojik buluntuların kopyalarının sergilendiği bir müze olarak hizmet vermektedir. Ayrıca, tapınağın karşısında, 2000 yılında arkeolojik kazılar sırasında köyü ziyaret eden ünlü Norveçli arkeolog Thor Heyerdahl'ın anıtı bulunmaktadır. Buna ek olarak, Kiş'te 4 kale bulunmaktadır: " Galarsan-Gorarsan " ve Kiş'in "Duluzlar", "Salayuşağı" ve "Maafar" mahallelerinin kaleleri.

Bu şirin köy, Norveçlilerin atalarının iki bin yıl önce Azerbaycan'dan İskandinavya'ya geldiğine dair kuramı destekleyecek kanıtlar arayan Norveçli kaşif Thor Heyerdahl ile büyüleyici bir bağlantıya sahiptir. Heyerdahl'a göre, ilk Norveç kralı Odin'in önderliğindeki efsanevi Vikingler, batıya doğru yolculuklarına Güney Kafkasya'nın bu bölgesinden başlamışlardır. Bu iddia yalnızca varsayım değil ciddi bilimsel araştırmalarla desteklenmektedir.

[Kiş Arman tapınağı](#)

Heyerdahl, özellikle Gobustan'da bulunan ve yüzlerce bu tür tasvirin belgelendiği deniz taşıtlarının kaya oymalarından etkilenmişti. Bunların Sümerlerin çağdaşı ve "Dicle"nin prototipleri olan saz tekneler olduğunu güvenle belirtti. Araştırması, beş bin yıl önce ortaya çıkan Sümer uygarlığının, Kobustan. Daha ileri araştırmalar, bu "Gobustan gemilerinin" MÖ VII. ila VI. yüzyıllarda yelken açtığını ortaya koydu ve bu da onları insanlığın bildiği en eski deniz araçlarından biri haline getirdi. İlk gemi yapımcıları Abşeron kıyılarından ayrıldıysa, o zaman bu alan, insanlığın önce güneye ve sonra kuzeye yayıldığı medeniyetin en eski beşiklerinden biri olarak kabul edilebilir.

Heyerdahl, memleketine döndükten sonra araştırmalarına devam etti ve Norveç kralları tarafından İzlanda'ya getirilen antik kroniklere dayanan "İzlanda destanlarını" inceledi. Destanların, Norveç'te sözlü gelenekler olarak var olan ve doğruluğu sorgulanmayan anlatıları içerdiği sonucuna vardı. Bu destanlarda, tarihçi Snorri, "tanrıların soyundan gelen" ilk Viking kralı Odin'in halkını İskandinav topraklarına götürmek için büyülu bilgisini kullandığı Azer ülkesini adlandırır. "İzlanda destanları" 31'e kadar 1213 nesil Norveç kralının hayatlarını ve saltanatlarını anlatır. Egemenliklerinin yaklaşık tarihi, arkeolojik kazılarla doğrulandığı üzere Vikinglerin Gobustan'dan ayrılış tarihiyle çakışmaktadır. Çalışmalar, o dönemin Arnavutlarının mavi gözlü, uzun boylu, sarışın bireyler olduğunu ve ortalama 2,2 metrelik dikkate değer bir boya sahip olduklarını göstermektedir.

Heyerdahl, Vikinglerin Hazar Denizi üzerinden, Volga'dan ve sonra Novgorod ve Kiev üzerinden batıya doğru seyahat ettiğini ileri sürdü. Norveç Vikinglerinin atalarının İngiltere, İskoçya, Fransa ve İrlanda'nın ilk kralları olduğunu öne sürdü.

Moses Kalakatuyski'nin "Arnavutların Tarihi" adlı eserine göre, Kafkasya Arnavutluk'taki ilk Hıristiyan kilisesinin inşası, "doğuyu kendi alanı olarak kabul eden ve yolunu Kudüs'ten Pers'e doğru yönlendiren... kutsal başrahip Gis'e geldi ve bir kilise kurdu..." misyoner Aziz Eliseus'a atfedilir. Bu eski kaynaktan, "Gis yöresinin" Kış köyünü ifade ettiği ve Eliseus tarafından inşa edilen kilisenin bugün hala görülebilen kilise olduğu açıktır.

Aziz Eliseus'un kiliseyi şu an gördüğümüz

[Arman Tapınağının içi](#)

68 - Kiş

şekilde inşa etmiş olması pek olası değildir; modern yapı bu kadar erken bir döneme tarihlendirilemez. İlk misyonerin, erken Hristiyan döneminde yaygın olduğu gibi, bu amaçlar için basitçe bir pagan kült binasını uyarlamış olması daha olasıdır. Ancak, Kish'teki kilise alanında yapılan arkeolojik kazılar, antik temelleri, kült objelerini ve kap kacakları ortaya çıkarmış ve bu da ibadet yeri olarak saygı duyulan bir kilisenin MS birinci yüzyıldan beri bu alanda var olduğunu kanıtlamıştır.

Bu Aziz Eliseus kilisesinin hem Kafkas Arnavutluk'unda hem de tüm Kafkasya bölgesinde yüzyıllardır süren bir Hristiyan kültürünün başlangıcını işaret ettiği açıktır. Bilim insanları, MÖ IV. binyıl kadar erken bir tarihte bu bölgede önemli bir pagan kutsal alanı olduğuna inanıyor; ilginç bir şekilde, Farsçada "Kiş" kelimesi "ibadet yeri" anlamına geliyor. Bu alan daha sonra XII. yüzyıldan kalma iyi korunmuş bir Arnavut tapınağına ev sahipliği yaptı. Oraya ulaşmak için, bu dağlık Azerbaycan köyünde nehir taşlarıyla döşenmiş dik patikalarda yürümek gerekir.

8

Kebele

2016 yılında yaptığım gezinin son durağı Kebele idi. 16 Mayıs 2016 Kebele'yi gezebildim.

Kebele'nin kendisine ek olarak Kebele Yeni Camisinin fotoğraflarını çekebildim.

70 - Kebele

Kabala İlçesi (Azerbaycan'ın kuzeyinde, Şeki-Zagatala Ekonomik Bölgesi'nde yer almaktadır. İlçe, Oğuz, Şeki, Ağdaş, Göyçay, İsmailî, Kuba, Kusar ilçeleri ve Rusya'nın Dağıstan Cumhuriyeti ile sınır komşusudur. Başkenti ve en büyük şehri Kabala'dır.

Kabala, adını antik Kafkas Arnavutluğu devletinin başkenti olan antik Gabala şehrinden almıştır. Eski şehrin kalıntıları, ilçenin bugünkü merkezinin 20 kilometre güneybatısında yer almaktadır. Büyük binaların, şehir kapılarının, kule duvarlarının ve maddi kültür örneklerinin kalıntıları, Gabala'nın o dönemde en önemli şehirlerden biri olduğunu göstermektedir.

Antik Gabala, MÖ IV. yüzyılın sonları ile III. yüzyılın başlarında kurulmuş ve MS XVIII. yüzyılın ortalarına kadar varlığını sürdürmüştür. Varoluş süresi boyunca şehrin yaşamında birçok değişiklik meydana gelmiştir. Farklı tarihi olaylar nedeniyle şehir birden fazla kez hasar görmüştür.

Roma birlikleri MÖ 60'lı yıllarda Arnavutluk'a saldırmış olsalar da Gabala'yı işgal edememişlerdir. Sasaniler döneminde Kabala büyük bir ticaret ve el sanatları merkeziydi. İslam halifeliği döneminde de durum aynı kalmıştır. Kabala, XIII. yüzyıldaki Moğol istilası sırasında bir gerileme yaşamış olsa da daha sonra yeniden eski haline dönmüştür. Kabala, XVIII. yüzyılın ortalarında önemini kaybetmiş ve nüfusu giderek azalmıştır.

[Kebele](#)

Küçük feodal devlet Kutukaşen Sultanlığı, XVIII. yüzyılın ortalarında

Kabala topraklarında kurulmuştur. Daha sonra Şeki Hanlığı'na dahil edilmiş ve Şeki hanları tarafından atanan Şeki veliahtları tarafından yönetilmiştir.

Şeki Hanlığı'nın yıkılmasının ardından, Kutukaşen Sultanlığı Şeki vilayetine dahil edildi. Kutukaşen ilçesi 1930 yılında kuruldu. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Mart 1991'de ilçe tekrar Kabala olarak adlandırıldı.

Gabala ilçesinin büyük bir kısmı, Kafkasya'nın kuzey kesiminin güney yamaçlarının yüksek platolarından başlayıp Alazan-Haftaran (Ganikh-Ayrichay) vadisinin orta kesimine kadar uzanan dağlardan oluşmaktadır; güney kısmı Ajinohur'un ön platolarından Gabala yüksek platosuna kadar uzanır ve bu yüksek platonun güney sınırı, Surkhaykhan (Akhar-Bakhar)

sıradağlarının orografik birimlerini havzaya kadar kapsar. Saral, Choban baba, Muchug, Tufan ve Aghbulag sıradağları birlikte, bölgenin topraklarını batıdan doğuya doğru bir zincir halinde çevreleyen Büyük Kafkasya'nın havzasının dallarını oluşturur. Gabala bölgesi, jeomorfolojik açıdan üç alana ayrılır: dağlık alan, ovalar ve yüksek platolar. Gabala bölgesindeki tepelik arazi şekilleri, yüksek platolardan dağlar arası vadilere, derin ve dağınık dik yamaçlardan düz yüzeyli platolara kadar birbirini takip eder. Azerbaycan içindeki Büyük Kafkas Dağları'nın en yüksek zirveleri de bu bölgede (Gabala'nın kuzey sınırlarında) yer almaktadır. Burada bulunan en yüksek zirveler arasında Bazarduzu (4466 m), Tufandagh (4206 m), Bazaryurd (4126 m) ve Shahdagh (4243 m) yer almaktadır. Azerbaycan'da bulunan 6 km'lik iki büyük dağ buzulunun sadece yukarıdaki zirvelerde (Gapichig zirvesindeki (Nahçıvan) 0,15 Km'lik buzullar hariç) var olduğu tahmin edilmektedir.

Gabala bölgesindeki dağlık arazi yapısı ve yüksek nem oranı, bu bölgede kalın bir nehir ağının oluşmasının başlıca nedenidir. Azerbaycan topraklarında akan 8359 nehrin 486'sinin uzunluğu 10 Km'den fazladır ve bunlardan 12'si ile Büyük Kafkas Dağları'nın güney yamacından akan 100 Km'den uzun 23 nehrin 2'si Gabala'da bulunmaktadır. Gara, Tikanlı, Bum Hamzali, Damiraparan ve Vandam, Turyançay ve Goyçay nehirlerinin kolları olan Gabala'da akan ana nehirler olarak kabul edilir. Bu nehirlerin su kaynağı yeraltı suyu (%40-50), yağmur suyu (%25-30) ve kar suyundan oluşmaktadır. (Mevsimplere bağlı olarak %20-30).

Gabala bölgesindeki göllerin çoğu buzullardan oluşmuştur ve genellikle dağlık alanlarda yer almaktadır. Tufanghol (deniz seviyesinden 3277 m yükseklikte), Kulak ghol (deniz seviyesinden 3380 m yükseklikte ve bölgenin en yüksek gölü), Gotur ghol, İsmail Bey Gutgachinli gölü (deniz seviyesinden 3305 m yükseklikte) ve Nohur gölü, çoğunlukla kar ve buzul sularıyla beslenen başlıca göllerdir.

Gabala ilçesi, Azerbaycan'ın kuzeybatı kesiminde (Büyük Kafkas Dağları'nın güney tepelerinde) Şeki-Zagatala Ekonomik Bölgesi'nde yer almaktadır. Bölge ekonomisinin ana sektörü tarıma dayanmaktadır. Bölgenin tarımı tütün yetiştiriciliği, ipekböceği yetiştiriciliği, çay yetiştiriciliği, çiçekçilik, pirinç yetiştiriciliği, meyve yetiştiriciliği, tahıl yetiştiriciliği, bağcılık ve koyun yetiştiriciliğini kapsamaktadır.

Kebele Yeni Cami

Azerbaycan'ın Gabala (Kebele) şehrinde bulunan Yeni Camisi, modern İslam mimarisinin bölgedeki en şık örneklerinden biridir. Haydar Aliyev Vakfı tarafından inşa edilen ve 2013 yılında ibadete açılan bu cami, şehrin merkezinde dikkat çekici bir yapıdır.

72 - Kebele

Modern çizgilerle geleneksel Azerbaycan sanatının harmanlandığı cami, tertemiz beyaz duvarları ve zarif süslemeleriyle bilinir. Yaklaşık 1.150 m² alana yayılan cami kompleksinde aynı anda 600 kişi ibadet edebilir. Caminin dış cephesi özel taş oymalarla, iç mekanı ise geleneksel motifler ve vitray pencerelerle dekore edilmiştir.

[Kebele Yeni Cami](#)